

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YIL: 1 SAYI: 11

ŞUBAT 2019

eskiçağ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KADİM GELENEKLER

ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ 1 YAŞINDA

Şubat Sayısı - 2019

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **2**

ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl: 1 Sayı: 11 (Şubat) 2019

Ana Teması: Kadim Medeniyetler

İmtiyaz Sahibi: Eskiçağ Araştırmaları Merkezi

Genel Yayın Yönetmeni: Umut Ataseven

Sanat Yönetmeni: EÇAM

Onur Kurulu Başkanı: Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu

Yayın Kurul Danışmanı: Bünyamin Yıldız

İçerik Editörü: Çağdaş Koç

Danışma Kurulu:

Didem DEMİRALP

Adil GÜRSES

Sosyal Medya Danışmanı: Etem Dönmez

Aylık olarak dijital ortamda yayınlanır.

Dergideki yazıların her türlü hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kaynak gösterilmeden kullanılması yasaktır.

Kutlu Altay KOCAOVA

BİR ERMENÎ KURT ADAMI: LYCOPETRUS YA DA KURT PETRUS (Ermenî Heretizmine Dâir)

Heretizm, heretik sözcüğünden türetilen ve heretik akımları nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Heretik ya da heresis kavramı ise Yunanca'da seçme, seçilme, seçim gibi kavramları ifâde eden hairesis sözcüğünden türetilmiştir¹. Genel olarak ise

Hristiyanlık inancı içerisinde ortodoks olarak tâbir edilen genel çizginin dışında kalan ve kilise tarafından reddedilen Hristiyan inançları için kullanılan bir terim olmuştur.

Ermenî Heretizmi deyince aklımıza gelmesi gereken ise Paulikienlik akımıdır. Paulikienlik, ortaçağın başlarında Ermenîler arasında, klasik Hristiyan algısına muhâlif olarak ortaya çıkan bir dînî akımdır. İsimlerine kaynaklık teşkil eden

1 Albayrak, Kadir, "İznik Konsili Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları", s.104,

Uluslararası İznik Sempozyumu, 5-7 Eylül 2005, İznik Belediyesi Kültür Yayınları, 2006

Paul'un kimliği konusunda da henüz bir kesinlik bulunmamaktadır. Kendileri havâri

Paul (Azîz Paulus) ile bağlantı kurarken, zaman zaman 3. yüzyılda Antakya piskoposu olan Paul (Samosatalı)'den ya da Hristiyan kaynaklarda² ise Callinice adında Maniheist olduğu söylenen bir kadının Paul ve John adlı iki oğlundan kaynaklandığı da belirtilmektedir. Ayrıca bâzı Ermenî kaynakları, Ermenîce "payl" ve "keank" sözcüklerinin "kirli hayâtlar" anlamına gelecek şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu da yazmaktadır³.

Paulikienler, Ermenîlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde ortaya çıkmalarının yanında kısa süre içinde Doğu Roma topraklarında da yayılma alanı bulmuşlardır. Düalist, ikonoklast ve savaşçı yönleriyle bilinen, vaftîz, İsâ, Şeytân, Meryem ve Haç konularında oldukça farklı inançları olan bu dînî grup, Doğu Roma ile inişli çıkışlı ilişkilere sâhib olmuşlardır. Kimi zaman savaşçılıklarından ötürü desteklenir ve hattâ orduya alınırken, kimi

zaman ise inançlarından ötürü ciddî işkence ve saldırılara mâruz kalmışlardır. 9. yüzyılda Tephrike (Divriği) bölgesinde küçük bir devlet de kuran Paulikienler, Abbâsî ve diğer Müslümân emîrliklerle arasını iyi tutmuş, sık sık Doğu Roma ile çatışmıştır. Ancak en sonunda İmparator Makedon Basileios döneminde, 872 yılında Tephrike'nin alınması ve liderleri Khrysokheiros'un öldürülmesiyle⁴ devletleri yıkılmıştır.

Bu kısa bilginin ardından inançlarına dönecek olursak bu konuda maâlesef elimizde onlardan kalan bilgiler yoktur. İnançlarını düşmânları olan yerleşik (ortodoks) Hristiyanların eserlerinden öğreniyoruz. Bu da Paulikienleri,

2 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler, s.143, Yurt Kitap Yayın, Kasım 2011, Ankara

3 Özışık, Sakin, "Pavlikan Kilisesi ve Eski Hristiyan Heresileriyle İlişkisi", Cumhûriyet

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, y.2010, c.14, s.2, ss.507, Sivas

4 Norwich, John Julius, Bizans, Yükseliş Dönemi (MS 803-1081), s.86, Kabalcı Yayınları, Birinci Baskı, Temmuz 2013, İstanbul

düşmânlarından öğrendiğimiz anlamına gelir ki, eldeki bilgilerin gerçekliğini kuşkuya düşürmektedir. Bununla birlikte yine de bu anlatımlar arasında da, dikkâtli ve kuşkucu bir biçimde ele aldığımızda yine de önemli bilgilere ulaşabiliyoruz.

Paulikienler, ikonaklast, yâni ikona kırıcıdır. Onlara göre Haç, İsâ, Meryem ikonları “tek tanrı” inancına aykırıdır. Bu konuda Paulikienler arasında bir süre kalan Sicilyalı Peter,“... bizler tek bir Tanrı olduğuna inanırız, her şeyin yaratıcısı, tüm güçlerin efendisi”⁵ dediklerini belirtmektedir. Tabîî olarak bir dönem bütün Doğu Roma topraklarını ikonaklastizmin kapladığını, ayrıca İslâm’ın tevhîd inancı ile insan tasvîrini yasaklamasından da etkilendiklerini göz önüne aldığımızda bu durum tam olarak anlaşılabilir.

Meryem’e dâir inançları da oldukça farklıdır. Onlara göre İsâ’yı Meryem doğurmamış, doğrudan cennetten gelip, Meryem’e verilmiştir⁶. Ayrıca İsâ’nın tanrısal olmadığını, Hristiyanlıktaki ekmek ve şarab âyinin de sembolik olduğunu söylemektedirler. Eski Ahid’i kabûl etmeyip, katı bir Yahûdî karşıtlığı içinde bulunmaktadır. Bununla birlikte inançlarının en önemli yönü düalizmi benimsemeleridir. Yâni evrenin aydınlık ve karanlık arasındaki mücadelesinin alanı olduğunu inancı. Buna göre dünyâ karanlıktır ve burayı Şeytân yönetir. Gökyüzü ise Tanrı’nındır. Gerçi Paulikienlerin düalizmi Bogomillere kıyasla daha ılımlı olsa da, dünyâya dâir isteklerde Şeytân tapıncı az da olsa görülmektedir.

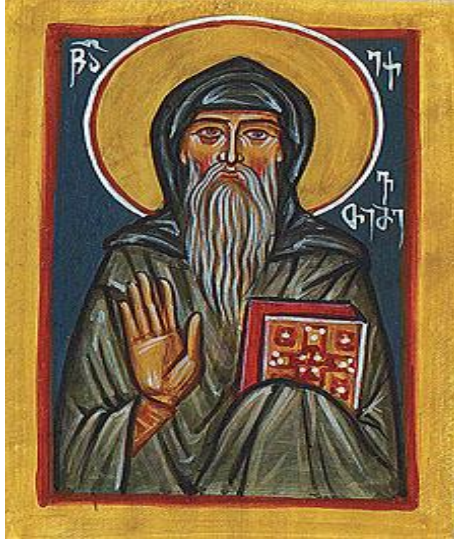
* * *

5 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, a.g.e., s.139

6 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, a.g.e., s.139

Ermenî heretizmi olan Paulikienliğe dâir bu bilgiden sonra Lycopetrus efsânesine geçebiliriz. Bununla birlikte bu efsâne, Doğu Roma kaynaklarına gerçek bir olay şeklinde geçmiştir. Hristiyan kaynaklar, Lycopetrus'un, yâni "Kurt Petrus"un 4. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve doğulu düalist Messalianlıkla ilgili olduğunu belirtmektedirler. Ancak târihleme konusunda kaynaklar arasında belirsizlik vardır. Meselâ Hristiyanlık târihçisi John Jortin⁷, MS 363 târihini vermektedir.

Buna karşın
Bernard
Hamilton ve
Janet
Hamilton
ilgili eserin
dipnotunda
488 yılında
ölen Antakya
Patriği
Tarakçı Peter,
Kapadokyalı
Peter ve
Lycopetrus
arasında bir
karışıklık

olduğunu belirtmektedir⁸. Ayrıca dînler târihçisi Milan Loos da, Lycopetrus'un Antakya Patriği Petrus (Peter) olabileceğini belirtmektedir⁹. Yâni elimizde erken Hristiyanlık dönemine âid 125 yıllık bir zaman aralığı bulunmaktadır.

Tabîî, işin aslını, bir Messalian liderden bir kurt adam efsânesinin nasıl çıkarıldığını kesin olarak bilmemiz imkânsız. Bununla birlikte bu efsânenin kısa sürede yayıldığı ve

özellikle Ermenîleri etkilediği de ortada. Bilindiği üzere dünyânın dört bir yanında kurt adam hikâyeleri anlatılır ve bunların hepsinde ciddî ortak noktalar bulunur. Meselâ Türk efsâne¹⁰ ve masallarında¹¹ kurt adam hikâyeleri "canavar" ya da "kurt" olarak nitelendirilir. Dünyânın her yerinde kurt adam nitelemesi, kurdun yırtıcılığının farklı insan özellikleriyle bir araya gelmesi sonucu oluşan şeytânî bir varlık şeklinde belirtilir. Dolayısıyla bütün anlatımlarda kurt adamın şeytânî özelliklerine vurgu yapılır. Bu arada kurdun yırtıcılığı da bu kavramda önemli bir nokta oluşturmaktadır ve ünlü dînler târihi uzmanı Mircae Eliade'nin¹² belirttiğine göre "Eski Cermenlerde, yırtıcı hayvan-savaşçılara *berserker*, yani tam karşılığıyla "ayı kılığında (serkr) savaşçılar" denirdi. *Úlfhêdnar*, "kurt postlu adamlar" adıyla da bilinirlerdi. Torslunda'daki tunç levhada, bir savaşçının kurda dönüşmesi görülebilir. Demek ki akılda tutulması gereken iki olgu var: 1) Büyü yoluyla bir yırtıcı hayvanın, özellikle de kurdun davranış biçimini özümseyerek ürkütücü bir savaşçı olunuyordu; 2) Ritüel içinde, ya bir etoburun varoluş halini paylaşmak ya da "kurt" olunduğunu göstermek için kurt postu giyiliyordu".

Burada Eliade'nin ifâdesinin özellikle üzerinde durmakta fayda var. Çünkü yukarıda da belirttiğim gibi Paulikienlerin en belirgin özelliklerinden biri savaşçılıklarıdır. Bir dönem Doğu Roma topraklarının bir kısmını ele geçirip, küçük bir devlet kuracak ve hattâ Doğu Roma'nın

7 Jortin, John, D.D., Discourses Concerning The Truth Of The Christian Religion And Remarks On Ecclesiastical History, s.17, Printed For John White, London 1805

8 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, a.g.e., s.253

9 Loos, Milan, Dualist Heresy in the Middle Ages, c.10, s.76, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, Prague 1974

10 Sarpkaya, Seçkin, Türklerin Şeytani Masalları, Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar, s.107, Karakum Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2017, Ankara

11 Sarpkaya, Seçkin, a.g.e., s.243

12 Eliade, Mircae, Zalmoksis'ten Cengiz Han'a, s.22-23, Kabalcı Yayınları, Birinci Baskı, Ocak 2006, İstanbul

İtalya'daki Normanlara karşı ön safa sürebileceği derecede savaşçı bir topluluktan söz ediyoruz. Dolayısıyla böyle bir savaşçı topluluğun kurt karakterini öne çıkarması ve bunu daha yırtıcı görünmek ya da daha korkutucu olmak için yapması gâyet doğal bir durumdur ve elimizdeki Lycopetrus anlatımıyla doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca Lycopetrus efsânesini aktarırken göreceğimiz gibi büyü, burada da çok önemli bir yer kaplamaktadır.

Lycopetrus efsânesi hakkında en derli toplu ve ayrıntılı anlatımı Euthymius'un 1045 yılında Doğu Roma topraklarındaki bütün heretik akımlara karşı kaleme aldığı *"Periblepton Manastırı Keşişi Euthymius'un Constantinapolis'teki Sözü Edilen Manastırdan Memleketine Yolladığı, Phudagiagitae ya da Bogomil Denen İnançsız ve Adi Kafirlerin, Sapkınlıklarını Tanımlayan Mektup"*¹³ adlı eserde görmekteyiz. Bu yüzden de efsâneyi inceleyebilmek için olduğu gibi almak zorundayız¹⁴.

"Size değersiz Peter'i anlatacağım... bu değersiz adam, bir sapık olmasına rağmen, sahte alçakgönüllüğü ve yalancılığı Ortodokslar tarafından fark edilmedi. Deliliği ve sapkınlığı da gizliydi. Dolayısıyla bir çobandan çok bir kurt olan bu adamı bilmeyerek başpiskopos seçtiler ve ona apostolik tacı taktılar. Sonunda bu dinsiz kaçamadı ve deliliği kilise meclisinde fark edildi. İmparator dinsizliğini öğrendiğinde ona çok kızdı ve onu tutuklamak için adam gönderdi. İşe yaramaz aşağılık adam, imparatorun öfkesini duydu. Bıçak sırtında olduğunu bildiği için de şeytanın yardımcısı, en yakın dostu ve akrabası olan bir büyücüye kaçtı.

Ona imparatorun öfkesinden ve başındaki beladan söz ederek ondan yardım istedi. Bunu duyan büyücü aşağılık işe yaramaza şöyle dedi: 'moralini bozma usta, yanında arkadaşın olarak ben varım. Bana yalnızca nereye kaçmak istediğini söyle. Ben seni güvenli bir şekilde oraya ulaştıracağım.' Adi adam yanıtladı, *'Roma imparatorluğu sınırlarında bana yer yok; Ermeni dilini iyi bildiğimden Büyük Ermenistan'a gitmek isterim...'*

[Büyücü] bir tabağa su doldurdu ve bu suyun üzerinde büyü ve şeytani sözler söyledi. Daha sonra işe yaramaz Peter'i çağırdı ve ona bir cam şişe dolusu şeytani parfüm verdi... Bunun yanında bir parça kâğıda yazılı sözler de verdi ve şöyle dedi: 'Sana verdiğim tüm bu şeyleri al, bunlar çok önemlidir. Yarın erkenden kendini Büyük Ermenistan'da bulacaksın. O gün geldiğinde, hizmetkarlarına çıkıp Büyük Ermenistan halkına şunları söylemelerini teklif et, "Büyük havari ve öğretmen ülkenizde yaşamaya geldi. Hepiniz gelin ve ona saygınızı gösterin." İnsanlar sana saygılarını göstermeye geldiğinde, onları sağ elinin avuç içiyle sana verdiğim parfümle her iki taraftan da yağla. Sana saygılarını göstermek üzere gelenlere önce parfüm bulaşan elinin tersini öpmelerini iste. Onlar öptükten sonra da yağlı elini başlarının üzerine koy ve bu sözleri oku. Bu da bittikten sonra, şeytan onları yuvası yapacak çünkü Kutsal Ruh pislikten nefret edecek ve kutsal vaftizin keremini üzerlerinden çekecektir. Geleceklere onların hepsi doktrinini ve isteklerini harfiyen takip edecekler.'

Büyücü... ona ve hizmetkarlarına büyülenmiş kavanozun başına gitmelerini

13 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, a.g.e., s.248-277

14 Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, a.g.e., s.264-268

söyledi. Söylenenleri yaparak şeytanın yakaladığı aşağılık ve hizmetkarları bir ışık parlamasıyla kendilerini Büyük Ermenistan'da buldular. Tüm bunlar olduktan ve büyücünün söylediklerini yaptıktan sonra, aşağılık adam tüm Ermenistan topraklarında vaaz vermeye başladı. Vaazları daha önce anlattığımız gibiydi. Birçokları ona katıldı. Tüm Ermenileri yoldan çıkardı ve mahvetti. [Ermenilerin Kralı] İberianların kralına şöyle yazdı: 'Lordum ve sevgili kardeşim, bilmeni isterim ki bir büyük lider ve havari topraklarımda yaşamaya geldi. Gelişi beni muhteşem bir şekilde aydınlattı ve yol gösterdi; majesteleri emrederlerse, bu adamı size yollayayım, siz de ondan yararlanın...'

İberian kralı onu kabul etti ve en bilgili piskoposlarını çağırdı. Onu yakından ve dikkatli bir şekilde inceleyince, Ermenistan kralının anlattığı ışığı ve kutsal adamı bulamadılar.

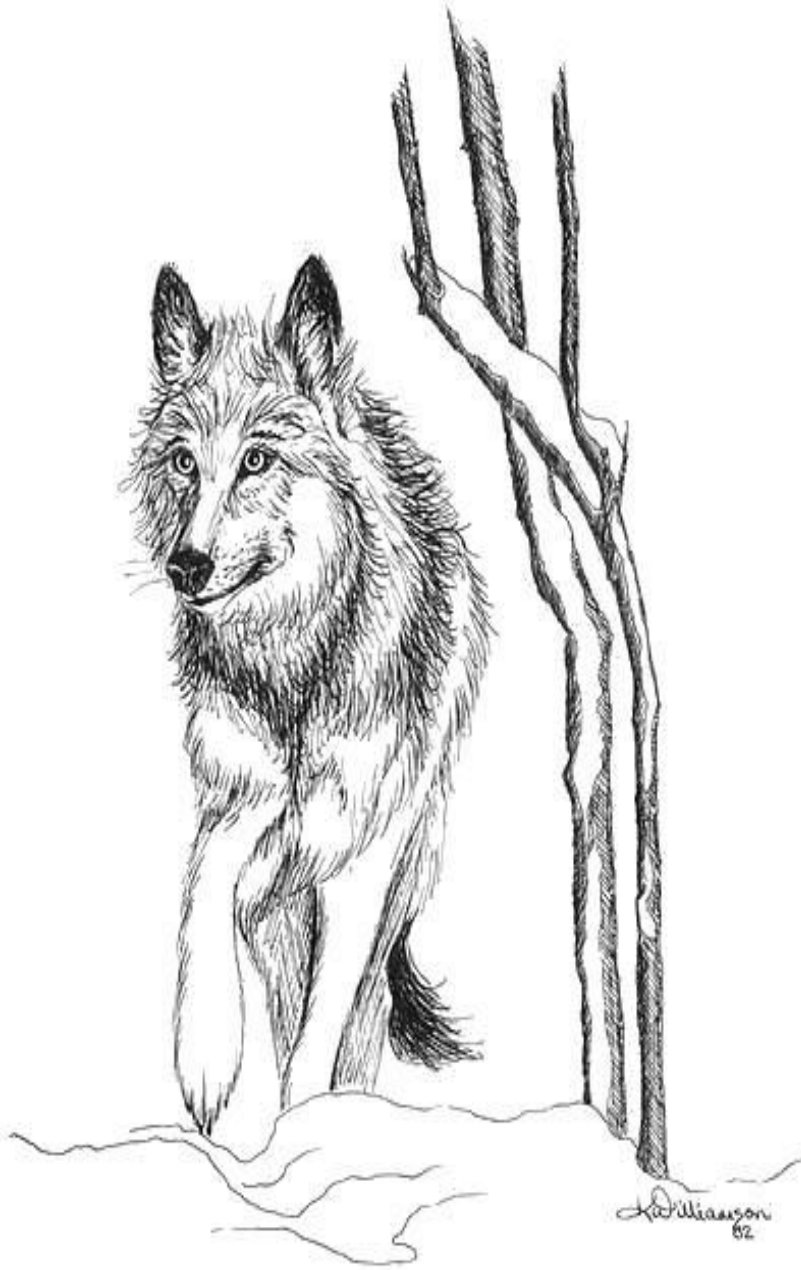
Tam tersine bir şeytan, yoldan çıkmış bir kafir ve bir düzenbaz gördüler. Bunun üzerine hemen bu kafir,

İberian kralının emriyle taşlandı. Öyle ki taşlandığı yerde koca bir taş yığını oluştu.

Bunları öğrenen Ermenistan kralı... öğretmenin kanını yerde bırakmamaya karar verdi ve savaşmak için İberian kralının üzerine yürüdü. Bunu duyan İberian kralı ona bir elçi yolladı ve şöyle dedi: 'kardeşim, bana boşuna kıızıyorsun. Çünkü bu aşağılık adam bir kafir ve düzenbazdı. Biz Hristiyanlar ... gerçek Ortodoks inancı için ölenlerin aziz olduğuna, ondan kalanların mucizeler yarattığına ve güzel kokular yaydığına inanırız. Huzur içinde gel ki bu adamdan

kalanları kazıp ortaya çıkaralım. Eğer söylendiği gibiyse, ondan kalanları birlikte onurlandıralım ve doktrininin doğruluğuna inanalım, ona iftira atan piskoposları cezalandıralım. Ama eğer aksi ortaya çıkarsa, neden bana boş yere kızasın?'

İberian kralının planı Ermenistan kralını memnun etti. Her ikisi de kafirin üstünde yığın halinde bulunan taşları kaldırdı... O pis bedeninin beklenmeyen bir şekilde bir kurda dönüşmüş olduğunu gördüler. Sonunda, tüm taşlar kaldırıldığında, aşağılık adam herkesin gözü önünde bir kurt gibi fırladı ve bir kaçak olarak dağlara doğru koştu. Ermeniler bunu görünce, büyük bir utançla hatalarından pişman bir şekilde geri döndüler. Buna rağmen ahlaksız adinin öğrencisi Sergius [kafir] onların tamamen pişmanlık duymalarına izin vermedi. İşte

bu, Phundagiagitae havarisi Peter'dir. Büyücünün Lycopetrus'a verdiği şeytani sözlerin de havari St. Peter'in vahyi olduğunu iddia ederler."

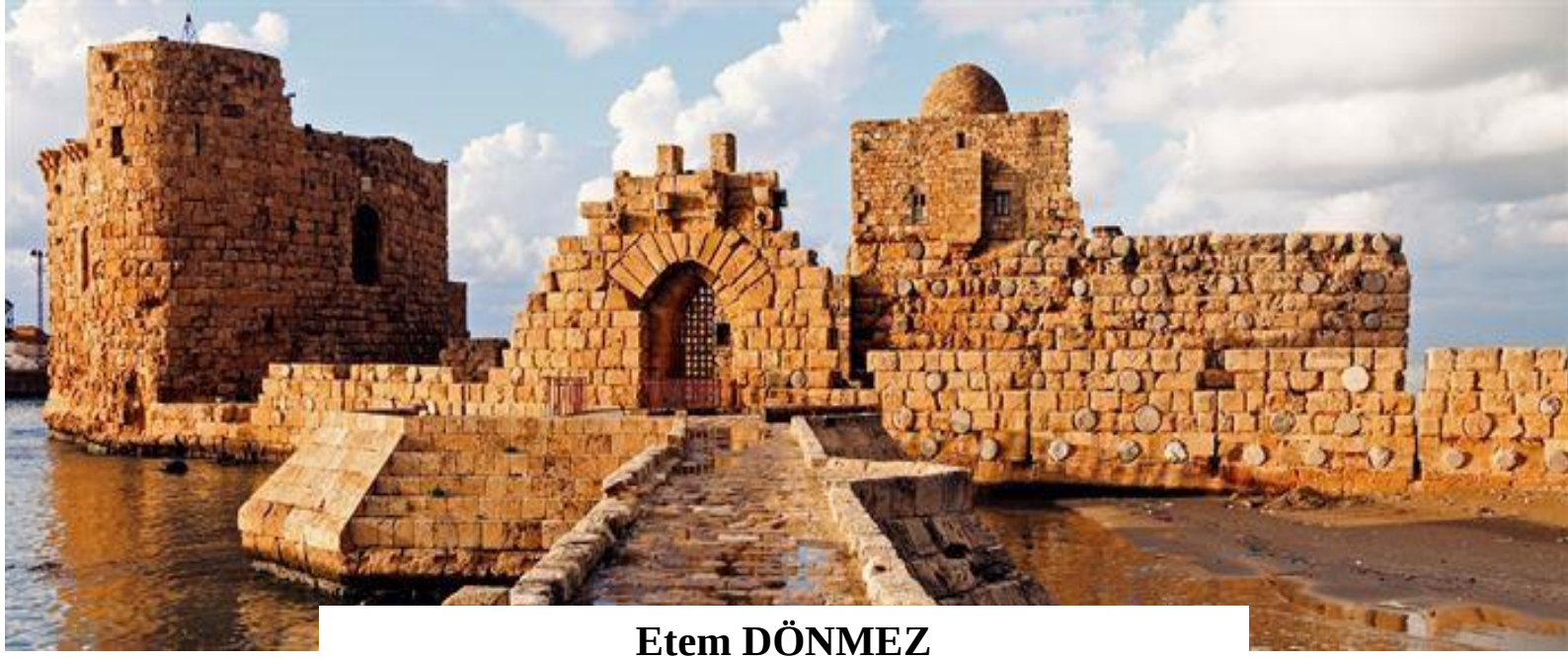
Anlatımın başında Petrus'un başpiskopos olduğunun vurgulanması Antakya Patriği Petrus olduğu iddialarını güçlendirmektedir. Birçok kişiye göre Patrik Petrus, heretik inançlara sâhibdi ve bu yüzden kiliseden kovulmuştu. Bununla birlikte 4. ya da 5. yüzyıla âid bir hikâyenin 11. yüzyılda hâlâ biliniyor olması önemlidir. Elbette Euthymius'un aktarımında heretizm karşıtlığı epeyce belli olmakta ve öfkesini ortaya koymaktadır. Ancak yine de böyle bir hikâyenin yüzlerce yıl yaşaması önemlidir. Bu arada Euthymius, bu hikâyeyi Bogomillerle ilgili kısımda anlatsa da, muhtemelen Bogomilleri Paulikienlere bağlamak için böyle yapmıştır. Zîrâ Lycopetrus'un öğrencisi dediği Sergius, Paulikienlerin en önemli liderleri arasındadır ve Bogomillerle hiçbir ilgisi yoktur.

Bu arada Lycopetrus'a dâir anlatımlarda, bölük pörçük olduğu için burada yer vermediğim anlatımlarda kendisinin öldürülmeden evvel İsa gibi öldükten üç gün sonra dirileceğini söylediği ve kurt olarak dirildiği, dağlarda birçok insanı yoldan çıkarıp şeytânın hizmetçisi yaptığı gibi anlatımlar yer alır. Burada mes'elenin Paulikienler arasında yaşaması da önemlidir; Ortodoks unsurlar arasında da. Yukarıda belirttiğim gibi Paulikienler

için bu tarz bir kurt adam hikâyesi, savaşçılıklarını, yırtıcılıklarını belirtmek için, karşılarındakilere korku salmak için kullandıkları araç olarak görmek yanlış olmaz. Ortodokslar açısından ise kurt tâbiri aynı zamanda sürüyü parçalayandır. Mâlum olduğu üzere Hristiyan inancında çoban, kurt ve koyun ilişkisi oldukça önemlidir. İsâ, İncil'in birçok yerinde kendisini çoban, Hristiyanları da sürüsü olarak niteler. Yuhanna bölümünün 10:1-42 numaralı kısmında "tek sürü, tek çoban olacak" demektedir. İşte kilise öğretisi açısından Paulikien ve diğer heretik unsurlar, bu sürüye saldıran kurtlar konumundadır. Dolayısıyla bir yandan Ortodoks kilise öğretisi, bir yandan Ermenî heretizmi bir kurt adam hikâyesini, 11. yüzyılda bütün olarak yazıya geçirilene kadar anlatıp durmuştur.

Kaynakça

1. Albayrak, Kadir, "İznik Konsili Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları", s.104, Uluslararası İznik Sempozyumu, 5-7 Eylül 2005, İznik Belediyesi Kültür Yayınları, 2006
2. Eliade, Mircea, Zalmoksis'ten Cengiz Han'a, s.22-23, Kabalcı Yayınları, Birinci Baskı, Ocak 2006, İstanbul
3. Hamilton, Janet; Hamilton, Bernard; Stoyanov, Yuri, Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler, s.143, Yurt Kitap Yayın, Kasım 2011, Ankara
4. Jortin, John, D.D., Discourses Concerning The Truth Of The Christian Religion And Remarks On Ecclesiastical History, s.17, Printed For John White, London 1805
5. Lambert, Malcolm, Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar, Kabalcı Yayınları, Birinci Baskı, Mart 2015, İstanbul
6. Loos, Milan, Dualist Heresy in the Middle Ages, c.10, s.76, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, Prague 1974
7. Norwich, John Julius, Bizans, Yükseliş Dönemi (MS 803-1081), s.86, Kabalcı Yayınları, Birinci Baskı, Temmuz 2013, İstanbul
8. Özışık, Sakin, "Pavlikan Kilisesi ve Eski Hristiyan Heresileriyle İlişkisi", Cumhûriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, y.2010, c.14, s.2, ss.507, Sivas
9. Sarpkaya, Seçkin, Türklerin Şeytani Masalları, Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar, s.107, Karakum Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2017, Ankara

Etem DÖNMEZ

FENİKELİLER

Milattan evvel 13. ve 12. asırlarda gerçekleşen ve bugün araştırmacıların “Deniz Kavimleri Göçü” yahut “Ege Göçleri” diye adlandırdıkları ve hiç şüphesiz ki Eski Dünya’daki dengeleri dönüşü olmayacak şekilde altüst eden kavimler muhaceretinin sebebi bütün diğer göç hareketlerinin temelinde olduğu gibi ekonomik kaynakların yaşamsal faaliyetleri yerine getirmede kifayetsiz kalması problemidir. O zamanın dünyasında uygarlık-medeniyet açısından en gelişmiş coğrafyalar, Akdeniz etrafında kümelenen halkların yaşadığı yerler olduğundan “Eski

Dünya” olarak tabir edilen bu kadim bölgenin ta bir ucundaki İlyr toplumunun (Arnavutların ataları olan bu toplum, Eskiçağ’da Adriyatik’te korsanlık faaliyetleri ile meşhur idi. Doğu’nun kadim Hellenistik Devletleri’nden Macedonia ile

Batı’nın filizlenen gücü Roma, kozlarını ilk başta İlyria toprakları ve halkı üzerinden paylaşmışlardı. Günümüz Arnavutluk

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **12**

Şubat Sayısı - 2019

donanmasında Illyria I , Illyria II gibi gemilerin bulunması gayet manidardır.) hareketi, ta Anadolu'daki Hitit Devleti'nin ortadan kalkışına, bölgenin kültürel yoksunluğa gömülüğüne, Hellas'ın ve tabi ki bu kıtanın taşmasıyla da Ege Adaları ve Anadolu kıyılarının Dor istilasası ile sarsılmasına ve tabi ki süper güç olma hususiyeti geride kalmış olan Mısır'ın kapılarına dayanılmasına ve belki de Hz.Musa önderliğinde İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkabilış hareketi bu esnada gerçekleşirken, söz konusu İbrani Kavimleri, Kenan diyarına kendileriyle hemen hemen aynı zamanda gelen Filistler ile birlikte yerleşip, 12. asrın başlarında Bünyamin Kabilesi'nden Saul (ki Davud'un kayınpederidir) Filist hakimiyetine son verene dek bu Hint-Avrupalı kavmin boyunduruğunda kalışına neden olacaktı. İşte bu curcuna esnasında bölgeye gelen Avrupalı kavimler ile yerli Sami halkın karışımından M.Ö. 1200 dolaylarında Fenike toplumunun oluştuğunu görmekteyiz. (Daha erken dönemlerde yalnız Kenanlıların faaliyetleri de Fenike tarihi kapsamındadır ancak Tunç Çağı'nın

hitamında yıldızlarının parladığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir). Bu yeni ortaya çıkan Fenike kavmine, bizim bildiğimiz adını Hellenlerin verdiği doğrudur. Lübnan

Dağları ile Akdeniz arasında, tarım açısından verimsiz ve hatta hayvancılığa dahi elverişli olmayan bu ovada oturan Fenike toplumuna denizcilikten başka uğraş kalmamış, hala Lübnan'ın bayrağında bulunmakta olan sedir ağaçlarını hem ihraç edip, hem de bu ihracı fiziksel olarak gerçekleştirecek olan gemiler inşa ederek Akdeniz'e (Akdeniz'i adlandırmak için bizler muhtemelen Çin'den öğrendiğimiz ya da onlara öğrettiğimiz yönleri renklendirme tekniğine göre batıya denk gelen ak/beyaz rengini kullanırken -Bahr-i Sefid adına dikkat- genelde dünyada Avrupa'dan Asya'ya pek çok toplum bu kadim medeniyet havuzunu kendi dilinde "iki toprak parçasının arasında kalmış yer" gibi bir anlam karşılığı ile ifade etmektedir.) ve hatta Atlas Okyanusu'na, Britanya Adası'na (kalay ihtiyacı hem M.Ö. hem de M.S. en iyi buradan karşılanmıştır ve hatta Osmanlıların 16. asırda Sakız'ı bir türlü ilhak etmek istemeyiş nedenleri de Maona'nın bu ticaretteki aracılığıdır) ve belki de Kanarya Adaları'na dek eriştikleri gibi Akdeniz'deki pek çok adayı en azından kıyılarına yerleşerek kolonize etmişler,

Malta gibi bazılarını adını vermişler (Melith = Saklı koy, ki adanın yerli halkının dili, günümüzde Fenike Dili'ne en yakın, korunmuş lisandır.) ve ayrıca ilk denizcilik emperyalizmini de ortaya koydukları gibi gemiciliği, kumaşı, cam üretimini Akdeniz'e öğretmelerinin yanında ilk alfabe sistemini de geliştiren Fenikeliler, bunu Hellenler ile paylaşmışlar, Hellen Alfabesi'nden ise Latin (en azından M.Ö. 7.) asır ve Kyril (M.S. 9. Asır) Alfabeleri geliştirilmiştir. Fenike yazısının en eski haline (M.Ö. 13. yy.) rastladığımız Byblos (Biblos) kentinin

ismi Sami Dillerde muhtemelen Lübnan Dağları'na izafeten “G-b-l” kökü etrafında döndürülür.

hanedanı temsil eden soyluluk rengi olarak kullanılmaktaydı.

(Gebel,Guble,Gibal, hatta bugün Cebel-Jbail). Diğer taraftan Hellas'a giden papirüs, Biblos'tan ihraç edildiği için Hellenler, önce üzerine yazı yazılan bu maddeye daha sonra da bu maddeyi çoğaltarak elde ettikleri nesneye yani kitaba, bu ihracatı gerçekleştirdikleri şehrin adını vererek Byblos, Byblio (βιβλιο) dediler. Günümüzde batı dillerinde “kitap” ve hatta aslında Aramicesi “müjde” anlamına gelen “İncil” için “Bible, Bibel, Bijbel, βιβλιο” gibi adlandırmaların kullanılması da bu kent ile Hellas arasındaki ticaretin bir yansımasıdır.

Kendilerini “Sahil Kenanlıları” ya da kentlerine göre “Surlular” , “Sidonlular” gibi isimlerle anmakta olan Fenikelilere bu adı veren Hellenler, kendi dillerinde “eflatuni kırmızı” , “kırmızimsı mor” , yani “erguvan” manasına gelen “Phoinis/Phoinikis” (φοινίς) kelimesinden esinlenmişler ve şüphesiz bu esinleniş Fenikelilerin ten renginden kaynaklanmamıştır. Ticaretini yaptıkları ürünlerin belki de en meşhuru olan purpura adındaki karındanbacaklı deniz yumuşakçasından on bin tane kullanılarak yalnızca 1,2 gram erguvani boya elde edilebiliyor olduğundan pek yüksek bir maddi değer taşıyan bu erguvan rengi boya, Hellen toplumları, Etrüskler, Roma ve Bizans imparatorlukları ve hatta Hellenistik krallıklarda (mesela Pergamon'da)

Hatta Bizans imparatorlarının çocukları eğer ki sarayın meşhur erguvan renkli odasında dünyaya gelirlerse Porphyrogennetos “πορφυρογέννητος” (Erguvan renkli odada doğan) unvanını edinmekteydiler. (Mesela meşhur VII. Constantinos).

Muhteşem askeri zaferlerle taçlandırılmış, kayda değer bir Fenike Siyasi Tarihi'nden söz etmek mümkün olmadığından, Fenikelileri öne çıkaran ticaretlerinin ve dolayısıyla sömürgelerinin tarihine göre günümüz araştırmacıları tarafından incelemeye tabi tutulduklarını görmekteyiz. Buna göre Fenike Tarihi, kentlerin öne çıkışlarına göre Sayda (Sidon) Devri, Sur (Tyros) Devri ve Kartaca Çağı olarak üç kısma ayrılmaktadır.

M.Ö. 16. - 13. asırlar arasında, Mısır'ın süper güç olarak Akdeniz'e hükmettiği çağda Fenikelilerin ticari faaliyetlerini desteklediklerini görmekteyiz. (Bu desteğin neticesi Mısır'ın kereste ihtiyacının kesintisiz şekilde karşılanması olarak husule geldiği gibi Kral Salomon'un (Hz.Süleyman) meşhur mabedinin inşası ve hatta II.Sargon'un Dur-Şarrukin'deki (Korsabad) sarayı için gerekli keresteler dahi Fenikelilerce temin edilmişti.) Nitekim bu devirde öne çıkan Sidon (Sayda) kentlileri, bakır madeni ile meşhur ve hatta adını da buradan alan Kıbrıs'ı (Cyprus – “Cuprous”) zapt ettikleri gibi Anadolu kıyılarına, Ege Adalarına, Hellespontos'a ve hatta Karadeniz (Euxeinos Pontos = εὐξεινος πόντος = Siyah/Misafirperver Deniz) ve Kafkaslara dek erişmişlerdir. Mısır'ın güçten düşmesinden sonra da ihtişamını ve önemini korumaya devam eden Sidon'un M.Ö. 6. asırda Filistler tarafından yağmalandıktan sonra da kendisini toparladığını ancak asla eski hakimiyetini elde edemediğini belirtmeliyiz. Devrin mühim ürünleri arasında mermer, kükürt, şap ve altın bulunmaktaydı.

Sidon'un gerileyişi, bura aristokratlarının Sur'a kayması ve M.Ö. 6.-5. yüzyıllarda Sur'da ticari-ekonomik canlanmanın meydana gelmesi neticesini doğurmuştur. Saydalıların kolonizasyon hareketleri ve ticari etkinliklerini daha da batıya taşıyan Surlular, Batı Akdeniz'de Sicilya, Sardinya, Korsika ve Balear Adaları'na yerleşip, İspanya'da Gades (Kadiks) merkezli sömürgeci ve ticari faaliyetler gerçekleştirirken belki de bu ülkeye adını vermişlerdi. (Pania?/Hispania = Tavşanlar Memleketi?) Afrika'da da önce Utica ve daha sonra meşhur Kartaca, Sur kolonileri olarak yükselmişlerdir. Bu devir Fenikelileri tarafından buğday, zeytinyağı, gümüş, yün gibi ürünlerin ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Sur kenti, Asur, Babil krallarınca uzun süreli kuşatmalara maruz kalmış olduğu halde M.Ö. 332'de Büyük İskender tarafından ele geçirilene dek (M.Ö. 573'teki II. Nebukadnezar istilasını hariç) bağımsızlığını muhafaza etmiştir.

Levant bölgesinde bağımsız şehir devletlerinden teşekkül etmiş bulunan Fenikelilerin (coğrafyanın dağları, denize doğru çıkıntı yaparak liman kentlerinin birbirleri arasındaki kara ulaşımını dahi engellediği gibi bu kentler birbirlerinden böylelikle ayrı düşmüş, hiçbir zaman tek başına güçlü bir Fenike Devleti oluşturulamamış, kentlerin yönetimi İhtiyar Heyeti tarafından denetlenen bir Kral tarafından sağlanmış ve bu haliyle Fenike yönetim sisteminin Ortaçağların Venedik Cumhuriyeti ve hatta Yeniçağların Polonya Krallığı ile pek yakın bir benzerliği söz konusu olmuştur.) Byblos, Sidon (Sayda) ve Tyros (Sur) kentlerinin ön plana çıktığı bir gerçektir. Hatta bunlardan Tyros (Sur),

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **15**

Şubat Sayısı - 2019

- I.Kartaca Savaşı (M.Ö. 264-241)

Sicilya'yı ve savaş bittikten 3 yıl kadar sonra Sardunya ile Korsika adalarını ele geçirerek buralarda ilk *provincialarını* kuran Roma, Batı Akdeniz'de Kartaca'dan sonra ikinci büyük güç haline gelmiştir.

- II.Kartaca Savaşı (M.Ö. 218-201)

Dünya tarihinde görülen en meşhur komutanlardan Hannibal'ın İtalia'yı istilasına rağmen Roma'nın direnci ve mükemmel kaynaksal-lojistik seferberliği ve tabi ki doğuda Macedonia ve Bithynia gibi düşmanlara karşı Aetolia, Pergamon ve Rodos ile kurduğu ilişkide gösterilen diplomasi yeteneği, zaferi yine Roma tarafına armağan ediyor ve Roma, Batı Akdeniz'e hakim olarak, Kartaca'yı büyük güçler arasından çıkarıyordu.

- III.Kartaca Savaşı (M.Ö. 149-146)

Eski ehemmiyetini kaybeden Kartaca'nın biziatihi tahribini, o sıralar Hellas'ta Macedonia Eyaleti teşkil edilirken, Roma'nın Africa Eyaleti'nin kuruluşu izlemiştir.

Kartaca'nın ortadan kalkışı ile kendisinden 2 asır kadar evvel Megale Aleksander “Μεγάλο Αλέξανδρο” tarafından zorlukla da olsa ele geçirilmiş olan Tyr (Sur) kentinin inhitatı ile hitama eren Fenike siyasi varlığının son kalıntısı da tarihin derinliklerine gömülüyor ve Antikçağ'ın bu tüccâr, âlim, denizci, kolonist kavmi, yerini

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **16**

kendisini de gölgede bırakıp, Batı Akdeniz ve Atlas Okyanusu'na dek hükmedecek olan ve en azından M.Ö. 3. asra dek bu üstünlüğünü koruyarak, hatırı sayılır bir güç ve şöhrat sahibi olan Kartaca kentini (Kart-Hadaşt = Yeni Şehir) geleneksel tarihlemeye göre M.Ö. 814 senesinde kurmuştur. Kendisinden yarım asır kadar sonra kurulacak olan Roma ile başlangıçta ortak düşmanlar Etrüsk ve Hellenler'e karşı birlik içerisinde olsalar da bu düşmanların ekonomik çıkarlarını Roma üstlendiğinde karşı karşıya gelen eski dost kentler, kıyasıya bir mücadeleye girişip, Pön/Pun Harpleri olarak Roma tarihlerine geçen 3 büyük savaş verdiler :

Şubat Sayısı - 2019

yeni güç dengelerine bırakıyordu. Buna rağmen Fenike bölgesinin başka güçler hegemonyasında da olsa her daim önemini koruduğunu belirtmeliyiz.

İnanç sistemlerinde Baal adı verilen en büyük tanrıya, Sur'da Melkar, Biblos'ta ise Adonis adı ile hitap etmekte olan Fenikeliler ayrıca Sami kavimlerin İştar (star, sitare, yani yıldız sözcüğü sanıldığı gibi Hint-Avrupai değil, Sami kökenli olmalıdır.) olarak andıkları aşk, bereket, bolluk, bahar tanrıçasını ise Astarte olarak isimlendirmektedirler. Molok olarak adlandırılan tanrılarına ise bayram törenlerinde diri diri yakarak çocuk kurban etme geleneği olduğu bilinmektedir.

Dünya medeniyetine fonetik alfabeyi armağan eden uygarlık olarak da karşımıza çıkan Fenike toplumu, Sumer kökenli çivi yazısı ve Mısır kökenli hiyeroglif yazısı ancak belirli zümreler ile sınırlı kalırken, bütün halk kitlelerinin öğrenebilecekleri, tamamı konsonlardan (konsonant=sessiz harf) müteşekkil, 22 harflik bir alfabeyi muhtemelen M.Ö. 13. asrın ortalarında meydana getirmişlerdi. Bu alfabenin Mısır hiyeroglif (hieroglyph "ιερογλυφικό" = kutsal kazı) yazısından yahut Sumer çivi yazısından geliştirilmiş olabileceği konusundaki görüşler kesinlik kazanmış durumda değildir. Fenikeliler tarafından geliştirilen bu yazı sistemi, ticari etkileşim neticesinde Hellen toplumunda tanındıktan sonra M.Ö. 8. asır dolaylarında Hellen Alfabesi teşkil edilmiş ve bundan da Latin Alfabesi meydana konmuştur. (Etrüsk Alfabesi'nde de Hellen etkisi olmalıdır). Ayrıca yüzyıllar sonra Kyril ve Methodius adlı rahiplerin meydana getirecekleri Kyril Alfabesi de Hellen yazı sisteminden

türetilmiş, dolayısıyla Fenike Alfabesi, hem Hellen, hem Latin ve hem de çoğunlukla Slavlar tarafından istimal edilen Kyril ve Sami alfabeleri (Arap, İbrani, Arami vs.) olmak üzere günümüzde de yaygın olan 4 büyük yazı sisteminin temelini oluşturmuştur.

Denizcilikte oldukça ilerleyen Fenikelilerin kurdukları ve halen önemini koruyan şehirlerden bazılarını zikretmek gerekirse, Rodos, Thera (Santorini), Malta (Melite/Melith), Syracuse, Palermo, Malaga ve Hippo=Biserta sayılabilir. Fenikeliler ayrıca, M.Ö. 600 dolaylarında Firavun Necho adına Afrika çevresini dolaşmışlardır.

Sonuç olarak, Eskidoğru'da Sami ve Hint-Avrupai kavimlerin karşımı ile etnolojik anlamda husule gelen ve etkileri bakımından da hem doğu ve hem de batı dünyalarında yankı bulan Fenikelilerin teşkil ettiği uygarlığın tarihi konusunda bilhassa ülkemizde (Türkçe literatürde) yeterli araştırmalar yapılmadığı gerçeğini vurgulamalı ve genç araştırmacıları Fenikelilerin medeniyetleri ile iştiğal etmeye teşvik etmeliyiz.

Bünyamin YILDIZ

Umut ATASEVEN

ARAMİLER VE KÜLTÜREL MİRASI

GİRİŞ

M.Ö 1190'lı yıllarda Anadolu bölgesinde büyük göç hareketleri meydana gelmiş ve bu göçlere Ege Göçleri veya Deniz Kavimleri Göçleri de denmektedir. Bu göçlerin yaşanmasına sebep olan olaylar hala tartışılmakla birlikte kuraklık, ekonomik, askeri ve siyasi olayların sebep olduğu düşünülmektedir. Bu göçler içerisinde ele alacağımız konu Aramiler'in göç hareketleri olacaktır.

Suriye ve Mezopotamya'da yaşamış olan Sami kökenli bir kavim olan Aramiler, Sami lehçelerinden olan Aramca dilini kullanmışlardır. İncil'e göre Aram; Nuh

peygamberin torunu Sam'ın oğlu olup Aramilerin atasıdır. Bugün Türkiye Devleti topraklarında yaşayan Süryanilerin Aramicenin bir lehçesini konuştukları düşünülmektedir fakat bu topluluğun Aramilerden mi yoksa Asurlulardan mı geldiği tartışılmaktadır. Mardin bölgesinde yaşayan Süryanilerin Aramice kolundan Süryanicenin modern lehçesi olan Turoyo lehçesi konuştukları biliniyor. Ayrıca Aramicenin Süryanice kolunun doğu kolundan olan Keldanice ve Asurice'nin modern biçimi olan Surit ve Aturaya konuşan Nesturi ve Keldani(Katolik) Hristiyanlar bu coğrafyada yaşamaktadırlar.

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **18**

Şubat Sayısı - 2019

Aramilerin yaşamış oldukları yerler günümüz ile kıyas edilirse Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu, Lübnan ve İsrail' i de kapsamaktadır. Ortaya çıkışlarından itibaren hiçbir zaman tek bir siyasi güç oluşturamamışlardır.

Arami ismi ilk olarak Asur tabletlerinde geçmiş, bu yazıtlarda Arami -Ahlamu ismi beraber anılmış ve bu iki toplum arasında bir bağlantı kurulmuştur. Ahlamular da Asur Ülkesinin Suriye bölgesinde savaştığı toplumlardan biridir.

Asur Kralı 1. Tiglat-pileser'e(1114-1076) ait yıllıklarda şöyle bir ifade görülür:

“Efendim tanrı Asur’un yardımıyla, savaş arabalarımı ve savaşçıları aldım ve çöle doğru yola çıktım. Efendim tanrı Asur’un düşmanları Ahlamu-Aramiler’in üzerine yürüdüm. Suhu ülkesinden, Hatti ülkesinin Karkamış kentine kadar olan yerleri bir günde yağmaladım. Onları kılıçtan

geçirdim ve hazinelerini, sahip oldukları sayısız malları taşıdım. Efendim tanrı Asur’un silahından kaçan diğer askerler Fırat’ı geçtiler. Onların ardından keçi derisi sandallarla Fırat’ı geçtim. Bişri Dağı’nın eteğindeki altı kenti aldım, onları yaktım, yıktım ve mallarını, hazinelerini kentim Asur’a getirdim.”¹⁵

1.Tiglat-pileser ülkesini yönettiği dönemde 28 kez Fırat’ı geçerek Aramilere karşı mücadele etmiştir. Aramilerin göç hareketlerini önlemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Düzenli ordularla yapılan bu mücadelelerin başarısız olması sonucunda Asur Devleti stratejisini değiştirerek nüfus nakillerine başlamıştır. Bu nakillerin amacı göçleri durdurma yolunda başarısızlık yaşanınca bu göçebeleri güvenlik ve ekonomik faaliyetler için kullanmak olmuştur. Bu göçebeler için kentler yapılmıştır ve bu halktan istifade edilmeye çalışılmıştır.

Aramiler genel anlamda göçebe bir hayat benimsemişlerdir. Göçlerin yaşandığı tarihlerde siyasi karışıklıklardan yararlanarak ilerlemişler ve Suriye bölgesinin kuzeyinde hâkimiyet sağlamaya başlamışlardır. Hâkimiyet sağladıkları bu bölgelerde kent devletleri kurmuşlardır.

Demir Çağı’nın başları Aramiler için yayılma dönemi olarak geçmiştir ve bu yayılma durumu karşısında Asurlular etkisiz kalmışlardır. Babilonya’da Aramiler akrabaları olan Kaldeliler ve orada uzun süre yaşayan Akad nüfusu ile iyice kaynaşmışlardır.¹⁶

¹⁵ ÇEÇEN, Hande; “*Anadolu’daki Arami Krallıkları Ve Arami Kültürü*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

¹⁶ BÜLBÜL, Cemil; “*Aramiler*”, Tarih Okulu Dergisi, Eylül, 2014

Arami kabileleri Gaşgahların Hititlere yaptığı gibi Asur ve Babil Ülkesine baskınlar yaparak yağma hareketlerinde bulunmuştur ve bu yağmalar sonucu orada yaşayan insanlar dağlara kaçarak yurtlarını terk etmek durumunda kalmışlardır. Asur Kralları da Aramilere karşı sürekli mücadele içinde olmuşlardır, Arami kabilelerine saldırmış, bu saldırılar sonucunda kaçan kabileleri takip ederek savaşmışlardır. Aramiler Asur Devletinden başka küçük siyasi güçlerle de mücadele halinde bulunmuşlardır. Hitit ve Mısır gibi devletlerin zayıflamasından doğan siyasi boşluktan çok iyi faydalanmayı bilmişlerdir. Geç Hitit bölgeleri Aramiler tarafından ele geçirilmeye başlanmıştır.

Aramilerin kurdukları kent devletleri isimlerini kabile reislerinden almışlardır. Bu kent devletlerinin isimlerinin başına bit (ev) sözcüğü eklenerek arkasına da aşiret liderinin ismi konurdu. Örn; Bit-Bahiyani, Bit-Adini, Bit- Halupe v.b

Assur merkezi bölgesine en yakın Arami Krallığı olan Bit-Bahiyani'nin başkenti Guzana (Tel Halaf), en kuzeydeki Bit-Zamani'nin başkenti ise Amedi(Diyarbakır) idi.¹⁷ Bu şehir devletleri Asur ile birçok mücadeleye girmiş ve bazı zamanlarda üstünlük sağlamayı başarmıştır. Asur Devleti ise bu kent şehirlerini bazen ele geçirmiş bazen de vergi karşılığında üstünlük kurmuştur. Bunun dışında Hama ve Şam gibi yerlerde Aramilerin sızmalarına karşı Aramileşmiştir. Zamanla

Arami nüfusu ve nüfuzu bu şehirlerde artmış bunun sonucunda da buralar Arami idarecilerce yönetilmiştir.

Asur Devleti'nin çöküşünde de Aramiler'in payı oldukça fazladır. Asur

topraklarında başlattıkları isyanlar devleti zor duruma düşürmüştü. Bu durumda zayıf bir Asur Devletine dışarıdan da bir saldırı gelebilirdi ki öyle de oldu. O devirde İran da, Asur'a komşu Med Krallığı kurulmuştu. Med Kralı Kyaksares Babil'i işgal etmiş olan Kalde prensi Nabopolassar ile bir bağlaşıklık kurdu. Onların birlikte hareket etmesi M.Ö 612 yılında Ninova'nın düşmesine, Asur ordusunun da M.Ö 605 yılında Kargamış'ta yok edilmesine neden olmuştur. Asur, Med Krallığının egemenliğine geçti, Kaldeli hanedanı da Babil'de kurulmuştu.¹⁸

¹⁷ KÖROĞLU, Kemalettin; *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, s.148 İletişim Yayınları 2015.

¹⁸ TANİLLİ, Server; *Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası:İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma*, C.1 s.149 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2016.

Arami Kralı V. Abgar, M.S 34 yılında Hristiyanlık inancını kabul etmiş ve çevre toplumlara, şehirlere elçiler yollayarak bu dinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Bölge halkının Süryanice(Aramice) konuşuyor olması da bu süreci hızlandırmıştır.¹⁹

Günümüzde var olan Süryaniler de soy olarak Hz Nuh'un oğlu Sam'a dayanmışlardır. Süryanilerin atalarının Aramiler olduğu kabul edilmiştir. M.S 37-43 yıllarında Antakya bölgesinde Aramiler bulunuyordu ve bu yıllarda Hristiyanlar bu bölgeye girerek Antakya Elçisel Kürsüsü'nü kurmuşlardır. Hristiyanlığın bölgeye girmesiyle bu coğrafyada da Hristiyanlık dini yayılmaya başlamıştır. Hristiyanlık ile Süryani ismi özdeşleşmeye başlamıştır.

Süryaniler günümüzde Türkiye, Irak, Suriye, Hindistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Avrupa, Amerika vb. gibi ülkelerde, coğrafyalarda yaşamaktadırlar.

Siyasallaşma süreçlerinde yaşadıkları sancılı süreçler her iktidarın korkulu rüyası olmuştur. İktidar kuvvetleri sadece

yönetmekle mükellef oldukları toprakları değil kendine tehdit oluşturacak her coğrafyada öne çıkmalı ve siyasetini buralara taşımalıydı. Bugünün şartlarında coğrafi unsurlar elbette önem arz etmektedir ve siyasi davranış biçimleri yerini çoktan modernizeye bırakmış durumdadır. Aslında bugün ile kıyaslandığında ilk siyasallaşma sürecinin başladığı Mezopotamya coğrafyası, eskiçağın şartlarınca hala modern bir görünüme sahiptir. Demir çağının son düzlüğünde meydana gelen iktidar savaşları ve halkın kendine kurtarıcı olarak seçtiği liderler yeni fetih hareketlerine başlamış ve legal bir görünüme bürünmeye çalışmışlardır. Kim ne derse desin mevcut iktidarın ilk amacı rejimin siyasal boyutundan çok iktisadi boyutla gündeme gelmek olmuştur. Güç gösterisi olarak anılan bu durumdan etkilenecek olan yine halkın kendisi olmuştur. Eskiçağda meydana getirilmeye çalışılan her düzen aslında kendinden önceki düzenin yetersizliğinden ileri gelmekteydi. Her nasıl ki asıl amaç yeni devrimler yapmak olsa da;

¹⁹ BAYSAL, Atilla; **Dünya Dinlerinden Süryanilik**, s.6, EZR yayıncılık, İstanbul, 2019.

kendinden önceki iktidarların gölgesinde kalmayı yeğlememişlerdir. Her yeni iktidar, özellikle de Eskidoğu toplumlarında kendinden önceki iktidarı tarih sahnesinden silmek ve hatta adının anılmamasını bile istememişlerdir.

Eskidoğu coğrafyası incelendiğinde mevcut anlayışın dışına çıkabilmek ne yazık ki o günün şartlarında mümkün olmamıştır. Mezopotamya coğrafyasının ilk siyasallaşma ve rejimsel devinimlerin yaşandığı önemli bir imajı vardır. Karizmatik bir coğrafyada elbette müstakil hareket edebilmek ve aynı devirde imparatorluk sürecini yaşayan iktidarların karşısında yükselebilmek pek mümkün olmamıştır. Sumer diyarı ele alındığında Sami kökenli olmaları aslında yapısal bir sorundan başka bir sonucu ortaya koyamamıştır.²⁰ Keza Sami kökenli diğer milletlere bakıldığında iktidar savaşlarının sürekli devam ettiğini ve diğer milletlere oranla daha çabuk teşkilatlanabildiğini söyleyebilmekteyiz. İfade edilen teşkilatlanma hızları ne yazık ki idari anlamda birbirini takip eden bir süreci işaret etmemektedir. Sumer siyaseti her ne kadar entelektüel ve yumuşak bir anlayış ile dizayn edilmiş olsa da; stratejik ortakları hep katı bir siyaseti takip etmişlerdir. Sumerler idari anlamda dönemin iktidarları karşısında çeşitli emperyalizme maruz kalmışlardır. Mezopotamya tarihinde önemli izler bırakan bir devletin siyasi anlamda baskın bir karaktere bürünememiş olması aynı devirde büyük güçlerle paylaştığı sahnedeki kaynaklanmaktadır. M.Ö III. Bin yılda başlayan siyasallaşma

süreçleri bütün milletlerce karşılaşılan veya kaçınılmaz bir gerçektir. Sumer iktidarı süresince özellikle son dönemlerde yaşanan Assur ilişkileri bölgenin siyaseti açısından son derece mühimdir ve dikkatlice incelenmelidir. Assur devletinin keskin bir biçimde tarih sahnesine çıktığı devirlerde elbette tepkiler de beraberinde gelmiş ve dağınık yaşayan toplumlar açısından ciddi bir mesele olarak gündeme gelmiştir.

Yerel halk veya daha önce bölgeye gelip yerleşenlerin, karşılarında güçlenmeye başlayan iktidarların bu yerel beyliklere nasıl bir muamele yapacağı da hep merak konusu olmuştur. Mevcut düzenleri hakkında en ufak bir fikirleri bile olmayan müstakil güçler er ya da geç bu yerel beylerin de kapısını çalacaktır. Assur devletinin siyasi rejimi emperyalist bir anlayıştan çok daha öte bir hal aldığını başa gelen her yöneticiyle görmek mümkündür.

Yerel beylerin Assur içerisindeki durumları son derece önemliydi, çünkü yeni bir düzene kavuşan ve iktidar mücadelesi veren bir devletin yerel beylerin olası bir başkaldırı durumunda gereken tedbirleri almayı şiar edinmeliydi. Siyasal olarak güçlenemeyen yerel beyler daha çok dağınık alanlarda ve dağınık bir şekilde idare mekanizmalarını sürdürebilmekteydi. Bu düzenleri elbette devletleşme sürecine girecek olan bir iktidar tarafından tehlike arz etmekteydi. Makalemizin asıl ana karakteri Aramiler olduğundan bahsettiğimiz yerel beylerden biri olan bu milletin bu süreçte meydana getirdiği veya

²⁰ Samuel Noah KRAMER; *The Sumerian*, s.241. Amerika, 1963.

getirmeye çalıştığı siyasi düzeneğin yansımalarını anlatmaya gayret edeceğiz.

Aramilerin Mezopotamya coğrafyası içerisinde tam anlamıyla gerilla olarak anılan bir toplum yapısı vardır. Yaşadıkları bölgeler daha çok çöl ve dağlık alanlar olduğundan tam manasıyla bir coğrafya çizebilmek mümkün değildir. Babil devrinde siyasi anlamda bir karşılığı olmayan iki toplum vardır ki bunlardan biri henüz yeni düzen kurmaya çalışan Assurlar, diğeri ise güçsüz bir Arami unsuru...²¹ Assurlar bu devirde siyasi hareketlenmeleri yaşıyor olsa da kültürel olarak Babillere bağlı idi. Siyasi anlamda her ne kadar anlaşma yoluna gidiliyor olsa da çoğu zaman ayrılıkların yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönemlerde askeri açıdan da güçlenmeye başlayan Assurlar, ordularını en iyi şekilde eğitmiş ve her bir

yurttaşına bu bilinci aşılamıştır. Keza yapılan duvar kabartmalarında da buna rastlamak mümkündür. Bu yönüyle incelendiğinde henüz yeni bir siyasi güç olamaya hazırlanan bir iktidarın gözdağı vermek istemesi gayet doğal bir durumdur. Biz her ne kadar Babil-Assur ilişkilerinden söz ediyor olsa k da bir başka önemli unsur olan Aramiler, hem Babil devletini zayıflatmaya yönelik girişimlerde bulunmuş hem de Assur topraklarına çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir. Aramiler olarak adlandırdığımız bu unsur birçok etnik kökeni de temsil edebilmektedir; bu duruma örnek ise Kaldelilerdir. Aynı etnik unsur olup olmadığı konusunda çeşitli rivayetler vardır.

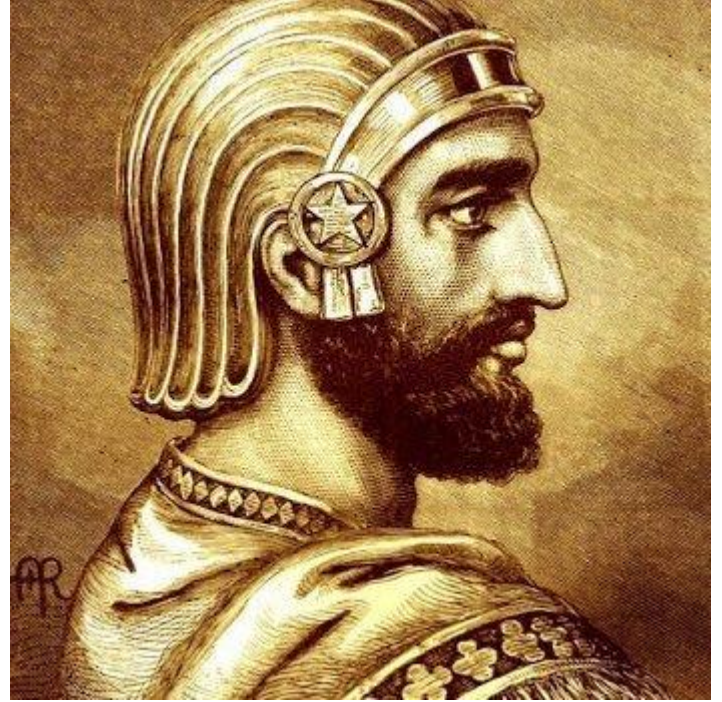
Kaldeliler ve Aramiler birbirinden farklı özelliklere ve hatta dillere sahip olduğu görüşleri de ifade edilmektedir. Siyasi anlamda pek bir girişimleri olmasa da kültürel taşıyıcılarının yeni yüzü olmaya adaylardı ve öyle de oldular. Özellikle yazı kültürü son derece gelişmiş ve Alfabe biliyorlardı. Aramileri Ammurlardan ayıran en bariz özellik ise Aramilerin daha az barışçı olduğu gerçeğidir. Gelenekçi bir yapıları ile bilinen Aramiler kendi içlerinde kapanık ve ittifak arayışlarını daha çok dışarıdan yine gelenekçi yandaşları üzerinden yapmaktaydı. Çeşitli akınlar düzenleyip yine çeşitli yağmalamalarla gündeme gelmişlerdir. Bu gelenekçi yapıları hali hazırda anlaşma yoluna sevk ediyor ve çoğu zamanda zaferlerle dönüyorlardı. Ama yapısal olarak bakıldığında Mezopotamya halklarının

²¹ Nurgül, YILDIRIM; “DEMİR ÇAĞINDA ANADOLUDAKİ ARAMİLERİN POLİTİK COĞRAFYASI”, s.8,

huzurunu bozmaya yönelik girişimlerinden de vazgeçmiyorlardı.

“Savaşlar elbette iktidar savaşları olarak görülse de altında yatan temel sebep elde edilecek ganimetlerden başka bir şey olamazdı. Kimi zaman altın, bakır ve gümüş elde edilmiş kimi zaman da köleler ganimet olarak esir alınmışlardır. Özellikle Assur alçak kabartmalarında esir alınan ganimet kölelerinin tasvirlerine rastlayabilmekteyiz.”²²

Assurlar bu devirde Babillerin iktidar gücünü kırmayı başarmış ama çeşitli isyanlarla da uğraşmak durumunda kalmışlardır. Nitekim Babillerin kaderi yine Assurların elinde olmuştur. Assurlar daha çok Arami beyleri ile mücadele etmiş ve onları boyunduruk altına almaya çalışmıştır ki; nitekim kültürel bağlamda çokta yapacağı bir şeyi yoktur. Aramilerin yayıldığı alanların büyüklüğü göz önüne alındığında Assur topraklarında resmen Kültür Emperyalizmini uygulayabildiğini söyleyebiliriz. Bu kültür emperyalizmini Babiller 'de uygulayabildiğini söylesek de Babillerin güç kaybetmesi bu yüzden olmamıştır. Bariz bir şekilde içten içe hainlikle çalkalanan Babiller en sonunda bir

Pers Satraplığı noktasına gelmiştir. Her ne kadar gücünü kaybetmiş olsa da bu sadece siyasi anlamda böyleydi ve eksik bir ihtişamıyla hala ayakta ama can çekişiyordu. İşte bu noktada hiç savaşmadan II. Büyük Keyhüsrev tarafından M.Ö 539’ da Babil ele geçirildi. Bu süreçten sonra Babil şüphesiz en zengin bir satraplık halini aldı çünkü hala önemli bir ticari transit geçiş noktasındadır hala... Babil’in tam anlamıyla güç kaybetmesi ve tarihten silinmesi Büyük İskender’in Persler üzerine çıktığı seferinin ardından gelen ölümüyle olmuştur.

M.Ö 12. Yüzyılda, yazılı belgelerde anılmaya başlayan Aramiler Assurları en çok yıpratıcı topluluk olmuştur. Kendine özgü davranış biçimlerine ve kültürel özelliklere sahip olan Aramiler, yine kendilerine ait bir dille döneme damga

²² Jean, Bottero; **Kültürümüzün Şafağı: Babil**, s.33
YKY, İstanbul, 2015.

vurmuş önemli bir milletlerdir aynı zamanda. Ancak birbirilerine yakın akrabalarla iç içe yaşayan Aramiler iskân konusunda son derece dirençlilerdir ve bu özellikleri onların bariz karakteristik yapılarını ortaya koymaktadır.

Aramilerin aktif olarak karşımıza çıktığı birinci bin yılda siyasi olarak çeşitli toplumlarla etkileşim içerisinde olduğunu görmek mümkündür. Bu etkileşim siyasi anlamda pek bir anlam ifade etmese de etkin kültür nüfuz açısından son derece önemlidir ki; Geç Hititlerle kesin bir bağlantılarının olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin aristokrat sınıfının idaresi altında olan Geç Hitit devletinin bir kısmı Aramilerin etkisi altındadır. Buradan da anlaşılabileceği üzere Aramiler dönemin şartlarına göre etkili bir entelektüel görünüme sahiptirler; öyle ki Aramice yazılan çeşitli ikinci dereceden yazıtlara rastlamak mümkündür. Yine önemli bir noktada karşımıza çıkan Aramice, Pers döneminde ticaret dili olarak seyrini sürdürmüştür. Kabileler halinde dağınık yaşayan Aramilerin etkin nüfuz alanları ele alındığında konuştukları dillerin geniş coğrafyalarda karşılık bulması nihayetinde gerçekleşmesi kesin bir olgudur. Aramiler hem alfabe biliyor hem de dillerini uzak kentlere taşıyabiliyordu.

²³ H. Hanım Duymuş FLORIOTI; **Eski Yakındoğu Üzerine Notlar**, s.170., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Bu yönüyle dönemin aristokrat kökenlerine bakıldığında şüphesiz karşımıza Aramilerin çıkması muhtemeldir.

Orta Assur devrinde iktidar mücadelesi veren meşru idarenin Aramiler üzerinde çok sayıda sefer düzenlediği ancak pek başarılı olamadığını söylemek mümkündür. Aramilerin çok defa Assur memleketlerine sefer düzenledikleri, yakıp yıktıkları ve hatta halkın bir kısmını köleleştirdikleri bilinmektedir.²³

Aramiler dönemin siyasi oluşumlarına karşın tek başına iktidarını elinde bulundurma çabası nitekim krallık düzeyinde olmuş ve çeşitli stratejilerle amacına ulaşabilmiştir. Yeni Assur devri idarecileri siyasal anlamda istedikleri güce ulaşma noktasında her daim fırsat kollamış olsalar da bu pek mümkün olmamış ve Aramilerle sürekli çatışma içerisine girmişlerdir. Öyle ki krallar yazdıkları yıllıklarda bu çatışmalardan bahsetmişler ve günümüze kadar ulaşmasında öncülük etmişlerdir. Siyasi denge ve müteakiliyet açısından Aramilerle ilişkilerde bulunan Assurlar için bu durumun ne kadar utanç verici olduğu açık bir şekilde ortadadır. Yeni Assur devrinde başa çıkılamayınca iskân politikalarına girişen idareciler bu girişimlerini daha çok Aramiler üzerinde yoğunlaştırmışlardır.²⁴

Kökenleri bakımından çeşitli rivayetlere yer verilen Aramilerin bugün varlıklarını sürdürüp sürdürmedikleri konusunda çeşitli görüşler zikredilmektedir ki; görüşler arasında yer alan Aramilerin bugün Mardin ve çevresinde yaşayan Süryaniler olduğu

²⁴ FLORIOTI; **Eski Yakındoğu Üzerine Notlar**, s.167.

düşüncesi birçok araştırmacı tarafından da gündeme alınmıştır.

Aramilere daha çok Eski Ahitten ve Assur belgelerinden ulaşmak mümkün olsa da çeşitli münasebetleri nedeniyle birçok devletin arşiv belgelerine girmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Aramiler döneminde sahip oldukları birikimlere ve kültürel anlamdaki başarıları ile kendilerinden sıkça bahsettirmişlerdir. Assur kökenli olup olmadıkları bir yana dursun kendine has özellikleri ile hatta birçok Sami kökenli akrabalarından da keskin bir şekilde ayrılmaktadırlar.

Aramilerin mevcut iktidarlar üzerindeki katı baskısı onların kültürel bağlamda etkin olmalarına olanak sağlamış ve birçok konuda başka toplumları etkilemişlerdir. Varlıklarından haberdar olduğumuz birçok belgeler bugün elimizde mevcuttur. Bugün yaşadıkları coğrafya Türkiye'nin güneyi ve adlarının da Süryani oldukları görüşü sık duyduğumuz önermelerden biridir. Bugünün şartlarında Hristiyan olan Süryaniler ataları Aramilerin M.S 34'te kabul ettikleri dinin ilk temsilcileri olma özelliğini de korumaktadırlar. Aramilerin vücuda getirdikleri birçok kültür ve gelenekler bugün halen karşımıza çıkmaya devam etmektedir.

İslam inancında yer alan ve daha çok dini bir vecibe olarak görülen sünnet olayı rivayete göre (Kuran'da Sünnet olayına yer verilmemiştir.) ilk kez uygulayanın HZ. İbrahim olduğu düşünülmektedir. 90 yaşında sünnet olduğu iddia edilmektedir. (Muazzez İlmiye Çığ)

Gerek Antik Mısır gerekse kadim Ortadoğu halklarının birçoğunda sünnet olayı bir

gelenek olarak kalmış ve hala devam etmektedir. Sünnetle birlikte meydana getirilen bir çeşit ritüeller de yerini korumaya devam etmiştir. Bunlardan en çok öne çıkan uygulaması ise Kirvelik olayıdır. Bazı kaynaklarda Aramilerin çocuklarını sünnet ettirdikleri ama ne amaçla yapıldığı tam anlamıyla bilinmemektedir. Aramiler 'de Sünnet uygulaması Hristiyanlığın benimsendiği döneme kadar sürmüştür. Hatta Sünnetle birlikte uygulanan Kirvelik birçok yönüyle öne çıkmaktadır. Bugün hala Anadolu halkında da mevcut olan Kirvelik müessesesi seyrini sürdürmektedir.

Aramilerin sünnet uygulamasını tam olarak nereden aldıkları konusunda elimizde yeterli delilin olmamasından ötürü açıklık getirmek de pek mümkün olmamaktadır. Ancak İbrahim Peygamberin M.Ö 2000 dolaylarında yaşadığı düşünüldüğünde meydana getirilen sünnet uygulaması bu bölgede kadim bir gelenek halini aldığı söylenebilir. Nitekim tam manasıyla bir inanç sistemi içerisinde değerlendirmek mümkün değildir.

Aramiler 'de sünnet olan erkek çocuğunun mutlak surette bir kirvesi vardı ve bu ciddi

bir uygulamaydı. Kirvelik uygulaması Aramilerde uygulanmış ancak daha önce de dile getirmiş olduğumuz üzere Hristiyanlık inancına giren ve adları Kadim Süryani olan Aramilerin bu uygulamayı terk ettiklerini söyleyebilmekteyiz. Yezidiler 'de de sünnet uygulamasının olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki her doğan erkek çocuğu dünyaya ölü bile gelse sünnet edilirdi. Sünnet edilen ölü erkek çocuğunun yine aynı şekilde bir kirvesi olurdu.

Bugün Süryanilerde sünnet uygulaması olmamakla birlikte benzer bir uygulama olan Vaftiz vardır. Burada çocukların sünnet olması söz konusu olmasa da dini bir inancının gereği olan hem beden hem de ruhen bir arınma söz konusudur. Öyle ki; Vaftiz olan çocuğun mutlak surette bir Vaftiz Babası da olmak zorundadır. Uygulanış açısından değişiklik gösterse de sünnet ve kirvelik uygulamasının da amaçları neredeyse aynı özelliklere sahiptir.

Kirve; amca ile baba arasında bir konuma sahip olmak demektir ki; kirvesi olunan çocuğunun ailesi hayatta olmadığı takdirde o çocuğa kirvesinin bakması beklenmektedir. Yine kirve çocukları evlenemez ve bir akrabalık bağı gelişir. Vaftiz babalığı ise; yine amca ile baba arasında bir konuma sahiptir ve çocuk belirli bir yaşa gelinceye dek vaftiz babasının denetimi ve koruması altındadır. Bu yönüyle incelendiğinde ortak özelliğe sahip iki uygulamanın da aynı coğrafyalarda ortaya çıkıp yayılması kültürel bir alışverişten başka bir şey değildir.

Sonuç:

İlk ortaya çıktıkları devirle birlikte çeşitli devletlerle mücadelelere girişen Aramiler; özellikle Assur ve Babiller 'in siyasal sahaları için tehdit oluşturmuştur. Mevcut iktidarların karşısında dağınık yaşayan bu toplumun zamanla kültürel devrimler meydana getirmiş ve başarılı bir siyaseti yürütmeyi başarmışlardır. Çeşitli kültürel faaliyetlerde bulunmuşlar ve komşularını etkileyebilmişlerdir. Dönemin bürokrasi dilinin Aramice olduğu belgelerinden varlığından haberdar olduk. Aramilerin Hristiyanlığı benimsedikten sonra adlarının Süryaniler olarak anıldığını açıklamaya gayret ettik. Sünnet olayının Aramilerde önemli bir yer tuttuğunu ancak yine dini reformlar neticesinde bu gelenekten vazgeçtiklerini ifade ettik. Sünnet ve Vaftiz olayının uygulanış bakımından farklı ama amaç olarak aynı olduğunu dile getirdik. Bu uygulamaların ise şüphesiz ortak geleneklere sahip milletlerin kaynaşmasından ileri geldiğini söylemiş olduk.

BİBLİYOGRAFYA

BAYSAL, Atilla; **Dünya Dinlerinden Süryanilik**, EZR yayıncılık, İstanbul, 2019.

BÜLBÜL, Cemil; Aramiler, Tarih Okulu Dergisi, Eylül, 2014

ÇEÇEN, Hande; “*Anadolu'daki Arami Krallıkları Ve Arami Kültürü*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007

H. Hanım Duymuş FLORIOTI; **Eski Yakındoğu Üzerine Notlar**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Jean, Bottero; **Kültürümüzün Şafağı: Babil**, YKY, İstanbul, 2015.

KÖROĞLU, Kemalettin; Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Nurgül, YILDIRIM; “*DEMİR ÇAĞINDA ANADOLUDAKİ ARAMİLERİN POLİTİK COĞRAFYASI*”

Samuel Noah KRAMER; **The Sumerian.**, Amerika, 1963.

TANİLLİ, Server; **Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma, C.1**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Roux, G.1969: Anticient Iraq, Great Britain

ARAŞTIRMALARI MERKEZİ ÖNERİYOR

“Kavimlerin Kayıp Tarihi”, yazarının “Kara Kütüphane” adını verdiği bir internet bloğunda yayınlanmış, üç senelik geçmişi olan bir yazı dizisinin akademik makalelerle birlikte incelenmiş, eklemeler yapılmış, yenilenmiş ve düzeltilerek makale niteliği kazanmış son hâlidir. Okuyucuya kitap içeriğinde vaat edilen şey, “tarihi irdeleyen kitapları irdelemek” ve bu doğrultuda kuvvetli tezlere dayanan bir varsayımlar tarihi oluşturmaktır.

Kavimlerin Kayıp Tarihi, bir tarih kitabı olmadığı gibi, akademik referanslar içerse de, akademik bir metin de değildir. Kitabın temel amacı İlk Çağ uygarlıklarına verilerden yola çıkarak yapılmış beyin fırtınalarının sonucunu aktarmaktan ibarettir.

İlk Çağ tarihi konusunda sâdece akademinin sunduğu delillere itibar ederek muğlak birkaç cümle aktarmak veya bilimsellik yelpazesinin arkasına sığınarak Türk tarihi ve kültürünün muhtemel köklerini yok saymak yerine kuvvetli delillere dayanan bir varsayımlar tarihi oluşturan yazar, peşine düştüğü aşağıdaki sorunun cevabını okuruyla birlikte aramaktadır:

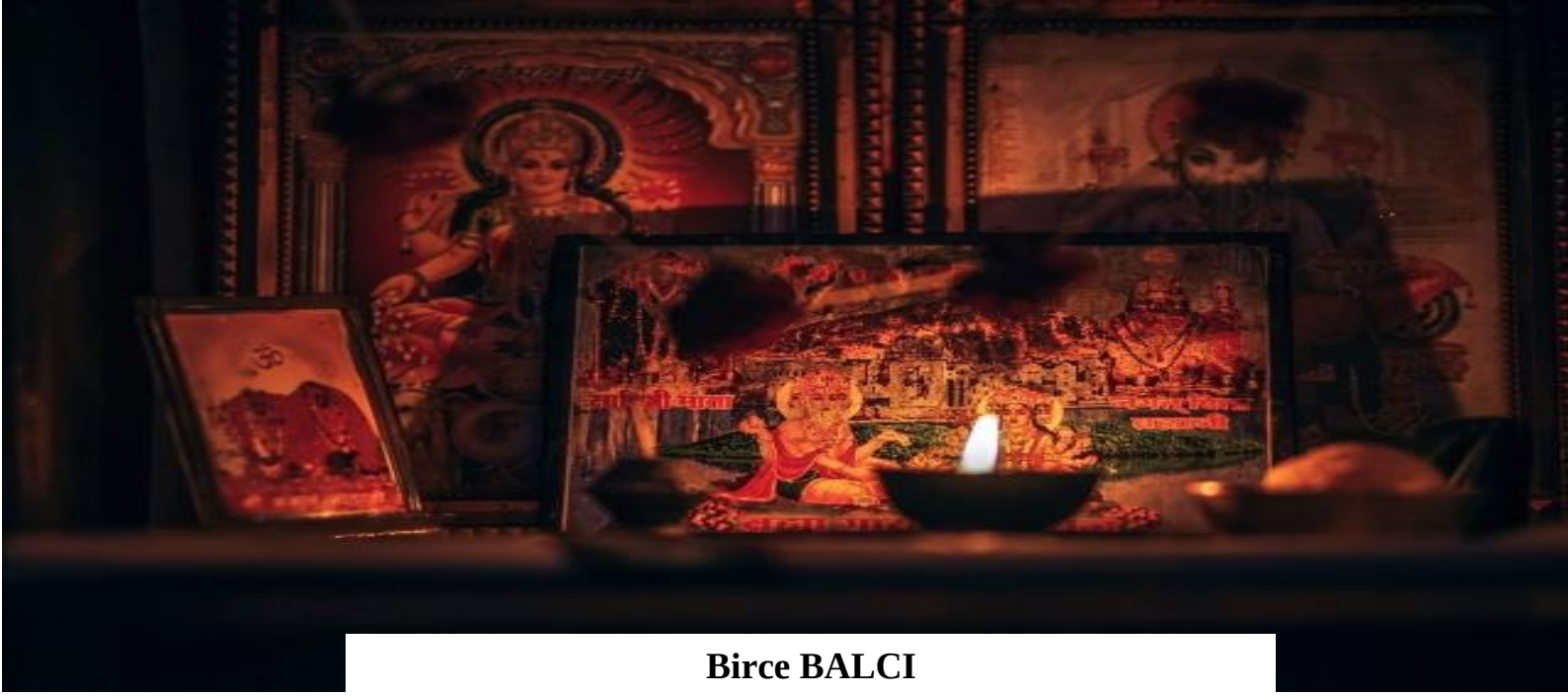
“Dravidler, Sümerliler-Kengerliler, Hattiler, Huriler, Subarlar, Traklar, Turlar, Pelasglar, Troyalılar, Aslar, Etrüskler, Urartular, Frigler, Kimmerler, İskit/Oğuzlar, Hunlar” ve adını sayabileceğimiz daha pek çok kayıp tarihe sahip kavim ve kabileler Türk müdür?

Tamer Sağcan

KAVİMLERİN KAYIP TARİHİ

-TÜRK İLK ÇAĞI'NI DÜŞÜNMEK-

Birce BALCI

Arkeolog

Hellenistik Dönem’de Din ve İnançlar

Hellen kültürünün en karakteristik yönlerinden birini oluşturan Hellenizm dini, bu kültürün yayılımına paralel olarak geniş alanlara ulaşmıştır. Yeni kurulan kentlerde Hellen tanrı ve tanrıçaları için tapınaklar inşa edilmekte ve başta Olympos’lular olmak üzere bu tanrı ve tanrıçalara saygı gösterilmekteydi.

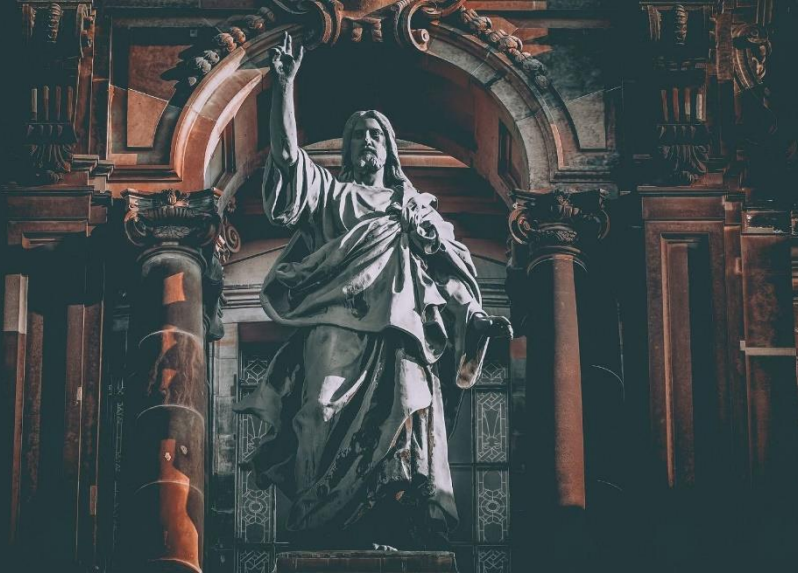
Dönemin karmaşık siyasal olayları, devletlerin ve kişilerin tarih sahnesinde ortaya çıkıp bir süre sonra kaybolmaları gibi sebeplerle bu tanrılara karşı inanç zayıflamış ve bunun sonucunda Tykhe-Şans adı verilen tanrıça ön plana çıkmıştır. Bu tanrıça; insanların, hükümdarların ve devletlerin kaderine egemendir. Tykhe; Anadolu’da Kybele, Mezopotamya’da

İştâr, Suriye’de Astarte, Mısır’da İsis, Hellas’ta Demeter, İtalya’da Erycina adları altında tapınım gören ana tanrıçanın, Hellenistik dönemde ortaya çıkan yeni bir şekliydi.

Doğu kentlerinde bu tanrıçanın özel bir kültü vardı. Tapınım gördüğü kentin koruyucusu, egemeni sayılıyordu. Seleukoslar krallığının kurucusu olan Seleukos I Nikator, Orantes Nehri kenarında devletin başkenti Antiokheia’yı kurduğunda; hem Suriye’deki tebaasının dinsel duygularını tatmin etmek hem de yeni ve evrensel bir tanrı kültü oluşturmak amacıyla kader tanrıçası Tykhe’yi devlet merkezinin egemeni yapmıştır. Böylece

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **30**

Şubat Sayısı - 2019

Tykhe Suriye-Filistin tanrıçası Astarte'nin yerini almıştır.

Heykeltıraşlığın yedi büyük ustasının sonuncusu olarak tanımlanan Sikyon'lu Lysippos'un öğrencilerinden Eutykhides, tanrıçanın kayalık bir dağın yamacında oturur vaziyette bir kült heykelini meydana getirmiş olup, bu heykel çağlar boyunca büyük ün yapmıştır. Dünyanın, kralların ve insanların kaderini belirleyen ve hatta diğer tanrıların da koruyucusu sıfatıyla evrensel bir nitelik taşıyordu. Kültü Seleukoslar devletinin sınırları dışına yayılmış daha sonra da Fortuna adı altında Roma Pantheonu'ndaki yerini almış, hatta ünlü komutan ve devlet adamı Sulla'nın özel koruyucu tanrıçası olmuştur.

Hellenistik Dönem'de Hellen tanrılar dünyasına, bir takım yabancı kültürlerin de katıldığını görüyoruz. Evrensel kültürün söz konusu olduğu bu dönemde, yabancı tanrıların ilgi görmesi, Doğu ülkelerinde saygı gören bazı tanrıları ithal etmeleri de oldukça doğaldı.

Yabancı tanrıları Hellen tanrılarıyla özdeş kılarak bunlar için kültler kurma olayı (Synkretismos), Hellenizm Dönemi'nde daha da önem kazanmıştır. Öyle ki M.Ö. 2.

yüzyılda Mısır tanrıları, biri Mısır diğeri Hellen dilinde olmak üzere iki ad taşıyorlardı. Bu sebeptendir ki yazıtlarda sadece Hermes adı geçtiğinde Hellen tanrısı Hermes'in mi yoksa Mısır tanrısı Thot'un mu, ya da gizemli bir küte sahip Hermes Trimegistos'un mu kastedildiğini anlamak oldukça zordur.

Bu tanrıları kaynaştırma, karıştırma olayı; yalnızca Hellenler için söz konusuydu. Doğulu insanlar eski tanrı ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlıydılar.

Hellenistik Dönem'de Hellen Pantheonu'na giren yabancı tanrılardan biri Sarapis (Serapis) 'dir. Kral Ptolemaios I Soter, Sarapis kültünü Aleksandreia'da kurarken, Hellenler ve Doğuluları birbirine yaklaştırmayı amaçlamış, bunu da Mısırlılara yeni bir Hellen kültü değil, Hellenlere bir Mısır kültü kabul ettirerek yapmıştır. Mısırlıların yeraltı tanrısı Osiris-Apisi, ortak tanrı olarak seçmiştir. Hellenleştirip kısaltarak Osarapis-Sarapis adını almış olan bu tanrı için Sarapeion adıyla anılan bir tapınak inşa ettirilmiştir.

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **31**

Şubat Sayısı - 2019

Hellenlerin yeraltı tanrısı Hades ile bir tutulan bu tanrı, Ptolemaioslar'ın resmi tanrısı olarak Mısır Pantheonunda baş tanrı konumuna yükseltilmiş, M.Ö. 3. Yüzyılda Hellenler tarafından kabul görmüş Mısır tanrısı İsis ile birlikte tüm Mısır tanrılarının temsilcisi sayılmıştır.

Bunların dışında söz konusu dönemde, Anadolu'nun doğa tanrıları Kybele ile Apis, Suriye tanrıları Atargatis ile Hadad, Fenike tanrıları Adonis ile Melkart da Hellenlerin saygı gösterdikleri tanrılar arasındadır. Adı geçen tanrılardan Kybele; Hellen pantheonuna girmekle kalmamış , M.Ö. 204'te Magna Mater adıyla Roma'nın resmi tanrıları arasına alınmıştır.

Hellenistik Dönem Hellen dininin karakteristik yönlerinden biri de "kral" ya da "hükümdar kültü"dür. Dönemin karmaşık siyasî olayları sonucunda, Hellenler, kendileri için iyi işler yapmış, onlara özgürlük bağışlamış kral ya da komutanları tanrılaştırmış, hatta onlar için tapınaklar inşa ederek saygılarını göstermişlerdir. Bu olay esas itibariyle bir Doğu âdeti olmakla birlikte, Hellenlere pek de yabancı bir uygulama değildi.

İkinci Philippos'tan önce, Hellas'ta hiçbir hükümdar tanrılaştırılmamıştır. Bu zamandan önce tanrılaştırılan kişilerin kültleri İonia, Karadeniz kıyıları, Sicilya gibi helasın çevresindeki ülkelerde bulunmaktadır.

İkinci Philippos'tan önce hükümdarların Hellas'ta tanrılaştırılmamasının bazı nedenleri vardır. Önemli kişiler bu tür onurlandırılmalara karşı ilgi duymamışlardır. Klasik

Dönem’de Hellas’taki anayasal koşullar buna izin vermemiştir. Bunlara ek olarak insanlarla tanrıların özdeş sayılmasını reddeden bir Hellen düşüncesinin varlığı da söz konusudur.

Makedonia’da ise tek bir istisna dışında krallık kültü olmamıştır. Bu istisna da III. Amynsostu ve Pydna’da bir kült sahipti. İkinci Philippos’un ise Makedonya dışında, Ephesos, Amphipolis gibi civar yerlerde kültü bulunmaktaydı. İkinci Philippos’tan sonra oğlu Büyük İskender de tanrılaştırılmıştır. Büyük İskender’in yaşadığı süre içinde resmi bir kültü yoktur, ölümünden sonra tanrılaştırılmıştır ve Anadolu’daki tek tapınağı Priene’dedir.

İskender’in ardından, generalleri tarafından çeşitli Hellenistik krallıklar kurulmuştur. Bu krallar için de hükümdar kültürleri kurulmuştur. Bu kültürler kraldan krala farklılık göstermekteydi.

Bu dönemde yaşayan hükümdarın tanrılaştırılması ilk kez Mısır’da kral Ptolemaios II Philadelphos zamanında olmuştur. Sonraları bu tanrılaştırılma olayı, Seleukoslar ve diğer Hellenistik krallıklardaki hükümdar kültüründe başka bir anlam kazanmıştır. Hükümdar kültürü gerek Doğulular gerekse Hellenler için zorunlu ve resmi nitelikte bir kültür olmuştur. Bu da salt monarkhianın başlıca belirtilerinden biriydi. Bu sebeple bu kültür yalnızca Doğu’da uygulanabilmiş, Batı’da örneğin Makedonia’da hiçbir zaman tutunamamıştır.

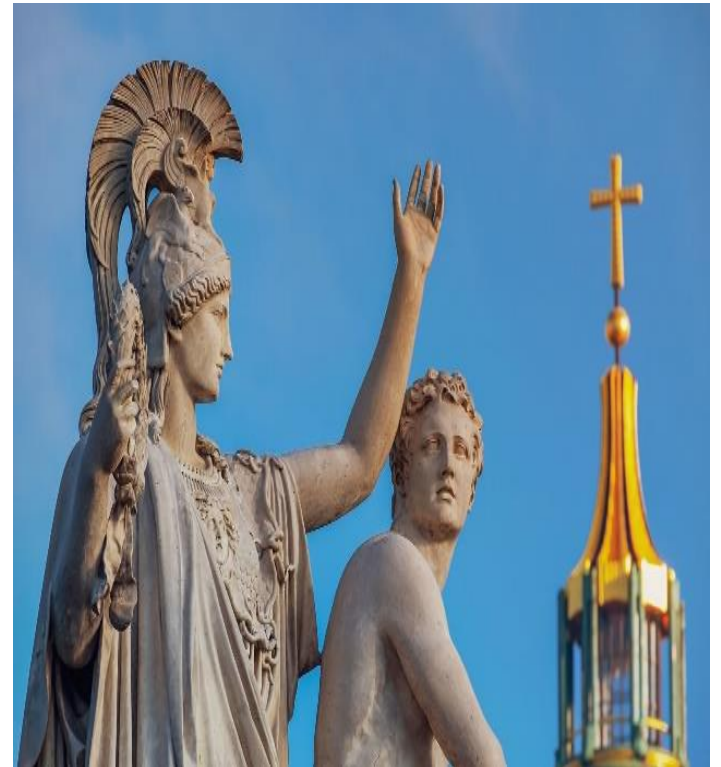
Hellen hükümdar kültürü, Hellenizm Dönemi’nde büyük önem taşımaktaydı öyle ki Romalılar’daki imparator kültürüne dahi etkilerde bulunmuştur.

Modern araştırmacılar Hellenistik Dönem’de devlet adamlarının tanrılaştırılmalarını, Olympos tanrılarına karşı şüphecilik artmasına bağlamışlardır. Bu şüphecilik Hellen dünyasının başından geçen karmaşık siyasal olaylarla alakalıdır. Hellenistik dönemde önem kazanan tüm bu kültür ve inançlar, daha sonrasında yavaş yavaş terk edilmiştir. Alt tabakalarda gizli dinler ve mysterler; yüksek ve aydın çevrelerde Stoa felsefesi gibi akımlar ilgi görmeye başlamış, bunlar da Hristiyanlığın ortaya çıkmasına temel hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Mansel, Arif Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 2014, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Sowerby, Robin, Yunan Kültür Tarihi, 2013, İnkilap Kitabevi

Etem DÖNMEZ

KIŞ DÖNÜMÜ

21 Aralık'ta güneş ışınları Oğlak Dönencesine dik gelerek Kuzey Yarımküre'nin yılın en uzun gecesini geçirmesine yol açarlar. Güneyde bu esnada yaz mevsimi yaşanır. Öte yandan kuzeyde günler artık uzamaya ve yaz gelmeye, havalar ısınmaya, toprak ana ve tabiat uyanmaya başlayacaktır yeniden. Yılbaşı, Saturnalia, Sigillaria, Yule, Hıdırellez, İhtar-Dumuzi Mitosu, Attis-Kybele

Hikayesi, Odin'in kendini çam ağacına asması, Güneş Tanrısı Mithra'nın doğumu, Hades'in Persephone'yi kaçırmaması gibi pek çok festival, etkinlik ve mitos farklı toplumlarda yeniden yaz gelişini daha hususî haliyle yeniden üretimin başlamasını belirten etkinliklerdir. Eskiçağ insanının en büyük korkusu aç kalmak olmalıdır. Eğer olur da FıratDicle, Nil, Tiber, İndus-Ganj taşmazsa o sene kıtlık var demektir. Eskiçağ

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **34**

Şubat Sayısı - 2019

insanı nehirlerin tarıma uygun akmasını ve tekrar yazın gelmesini dilemektedir. Kış mevsiminde hapsolma korkusu vardır. (Tersi de var, ya hep yaz olur da pişersek!)

Bu nedenle birbirine çok benzeyen, farklı coğrafya ve zamanlarda gerçekleştirilen pek çok etkinlik göze çarpar. Bunlar birbirinden etkilenmiş olabilecekleri gibi benzer kaygılar karşısında insan aklının ortak ürün verdiğinin de birer göstergesidirler. Kış Gündönümü geldiği vakit en uzun gece yaşandıktan sonra günlerin tekrar uzamaya başlayacağını tecrübe eden toplumlar bu durumu kutlamaktaydılar. Örneğin İran'ın soğuk havasında ateşe ve güneşe tapınılması bu aklın ürünüdür. Mısır'a hayat veren iki unsur : Nil ve Güneş, tanrı kabul edilir. Hele ki güneş (Ra) bunların en önde gelenidir. Mithra, 25 Aralık'ta doğan, 12 havarisi olan ve isim anlamı da güneş demek olan Sanskrit Tanrısıdır. Roma'da SOL INVICTUS DEUS MITHRAS olur. (Yenilmez Güneş Tanrısı Mithra). Bu yönleriyle Hz. İsa'ya benzetilir. Mithra'ya da Pazar günleri ibadet edilirdi. Bu nedenle pazara güneşin günü (Sun-Day) denir.

Mısır'daki Osiris-İsis-Horus Mitosu da yeni yılın gelişini, iynin kötüye mutlak zaferini sembolize eder ve daha sonra İsis Meryem Ana'ya Horus ise Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Bizim eski Nardugan ve Akçam kültürleri de gündönümünü sembolize ederler. Çam ağacı, yaprakları ölümsüzlüğü temsil ettiği için değil, kozalağı sonsuz bolluk ve bereketi temsil ettiği için kullanılan bir motiftir. Ayrıca ağaç da sonsuzluk anlamına gelir. Sumer Dili'ndeki GİŞ yani ağaç sözcüğü bizdeki yaş yani ömre karşılık gelir. Toprağın derinliklerinden göğün katmanlarına dek erişen yegane yaşam kaynağıdır ağaç. Gök ile yeri bağlar birbirine. Nar, kozalak, başak gibi çok taneli-çekirdekli olan ürünler bolluk ve bereketi sembolize ederler. Dolayısıyla Eskiçağ insanının zihninde gündönümü havaların ısınmasıyla yeniden üretim yapılması ve bolluğa berekete erişilmesi noktasında karşılık bulur ve kutlanır. Coğrafyalar ve kutlama tarihleri değişse de fikriyat aynıdır. Romalıların Saturnalia Festivali 17 Aralık'ta başlar, gündönümü ile Sigillaria olarak devam eder. Saturnus aslında bir Etrüsk tanrısıdır. Hellen'de Kronos (Kronoloji'nin kökeni) olarak karşılık bulur. Zamanın, tohumun, bağcıların ve köylülerin tanrısıdır. Kum saati, orak, tırpan vs. ile tasvir edilir. Satus (Lat.) ürün-çocuk, Saturitas ise bolluk -doygunluk demektir. Bu festivalde köleler geçici olarak azat edilir, dost meclisleri kurularak, yenilip, içilir, soğuk kış gecelerinde toplu halde eğlenceler düzenlenirdi. Akabindeki Sigillaria festivalinde ise insanlar birbirlerine küçük heykelcikler hediye ederlerdi. Nitekim Sigilla da küçük heykel demektir. Ne büyük tesadüf ki Satürn'ün günü olan Satur-Day

yani cumartesi aynı zamanda Yahudilerin yedinci günü Şabat-Sabbato yani iş yapmanın yasak olduğu dinlenme ve ibadet günü. Sept, Šiptamiya, Seven, Šabatu, Sieben, Seb'a, Septem, Epta, Sette gibi sözcükler doğu ve batı dillerinde yedi (7) ve arınma anlamlarına gelir. Yeryüzünde ilk olarak Akad Dili'nde, çivi yazısı ile kaydedilmiş olan Šabatu hali görülmüştür. O nedenle yedinci aya September (Eylül) denir. Yine Şubat'ın karşılığı olan Februarius da temizlenme/arınma ayıdır. (Februum=temizleme). Bu ayda eski Roma'da 13-15 Şubat arası Lupercalia (Lupus=kurt) bayramı kutlanır, kötü ruhlar kovularak sağlık ve bereket temin edilmeye çalışılırdı. (Sevgililer günü). İskandinav Odin, bilgelik ve hikmete dönüşünce kendisini çam ağacına asardı. Bütün bu karmaşık dünya mitosları, aslında yaprakların dökülüp, kışın gelmesini ve ardından gündönümü ile tekrar doğanın canlanmasını tasvir eder. Buradan hareketle bırakınız yılbaşını bizzat 25 Aralık dahi Hıristiyanlığa ait değildir. Evveliyatı vardır. Bugün sizin mi bizim mi diye çekiştığımız, kaçınmaya çalıştığımız yahut üzerine gittiğimiz pek çok unsur sandığımız gibi bugünün inanışlarına değil çok daha eskilere dayanıyor. Dünyadaki bütün medeniyetlerde yeni bir sezonun başlangıcı kutlanmıştır ve kutlanacaktır. Kış Gündönümümüz hayırlı olsun ! Habercisi olduğu yeni yıl, yeni mevsimler, yeni bir dünya, yeni bir gelecek bizlere sağlık, mutluluk, huzur ve bereket getirsin. En önemlisi de insanlığımızı geri kazanalım, var olma, yaşama nedenlerimizi, amaç ve gayelerimizi hatırlayalım, gözden geçirelim ve belirli hedefler uğruna çalışalım.

|Etem DÖNMEZ

**PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ**

Şubat Sayısı - 2019

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi 36

BİNNUR ÇELEBİ

Arkeolog

★ | PAGAN VE TEK TANRILI DİNLERDE BAKİRE MİTLERİ

Bakire doğum mitleri, insan anne ile insan olmayan tanrısal bir varlığın birleşmesinden doğan çocukları anlatır. Yaratılışın babaya özgü yanından çok anneye özgü yanını vurgulayan mitolojilerde, bu ilk dişi başlangıçta başka yerde erkeklere ayrılmış rolleri oynayarak dünya -

sahnesini doldurur ve bakiredir, çünkü eşi görünmeyen ve bilinmeyendir.

Özellikle bir çocuğun bir bakireden doğması yeni bir mutluluk devresinin başlamasının işareti olarak görülürdü. Bakire anneden doğan bir kahraman ya da tanrı motifi Kenan, Mısır ve diğer Orta Asya ve Yunan mitlerinde sık rastlanan bir temadır.

Şubat Sayısı - 2019

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi 37

Yunanlılar, yaratıcı gücü olarak badem sütünü Zeus'un menisine benzetmişlerdir. Bir efsaneye göre, Zeus bir gece rüya görürken tohumları toprağa düşer. Bu spermden hem kadın hem de erkek organları taşıyan Agdistis adında tanrısal bir varlık doğar. Diğer tanrılar bu durumdan hoşnut kalmazlar ve onun erkeklik organını kesip atarlar. Toprağa düşen organdan bir badem ağacı büyür.

Nehir tanrısı Sangarios'un (Sakarya Nehri) kızı Nana bu ağaçtan bir badem koparıp göğüslerinin arasına yerleştirdiğinde hamile kalır. Bu hamilelikten de Attis adında bir oğul dünyaya gelir. Bu nedenle badem ağacı Agdistis'in simgesi olur.

Yine bir Roma'nın kurucusu Romulus da Vesta Tapınağı'nın rahibesi olan Rhea Silvia'nın, Şavaş Tanrısı Mars'tan hamile kalmasıyla dünyaya gelmiştir. Romulus ve Remus efsanesine göre, Alba Longa'da hüküm süren krallardan Numitor kardeşi Amulius tarafından tahtan indirilir.

İleride sorun çıkarmaması için Numitor'ün çocuklarını da öldürtür. Kızı Rhea Silvia'yı ise Vesta rahibesi yapar. Bu şekilde Rhea evlenmeyecek ve çocuk yapmayacaktır. Öte yandan zaten Vesta rahibesinin hamile kalmasının cezası ölümdür. Ancak Rhea Savaş Tanrısı Mars'tan hamile kalır ve ikiz oğlu olur. İsimlerini Romulus ve Remus koyar. Bunu duyan amcası Amulius derhal harekete geçer.

Rhea'yı Tiber Nehrine atar. İkizleri de bir sepete koyup aynı nehrin sularına bırakır. Fakat sepet bir incir ağacının dalına takılarak kıyıya sürüklenir. Onları bir dişi kurt bulur ve emzirir. Sonrasında ise bir çoban tarafından büyütülürler. Romulus daha sonra kentin başına geçer.

Zerdüştlükteki kurtarıcı Saoşyant da bir bakirenin oğludur. Eredad-erata adlı bakire bir kız, Kansava Gölü'nde yıkanırken

Zerdüş'tün orada bıraktığı tohumlardan hamile kalır ve kurtarıcı Saoşyant'ı doğurur. Srutad-fedhri ve Vanghu-fedhri'de daha önce bu şekilde iki bakireden dünyaya gelmiştir.

Budha, anasının sağ böğrüne bir fil veya altı aylık bebek olarak girer. (Ancak eski versiyonlarda annesinin gördüğü bir rüyadan ve bu rüyaya giren bir filden söz edilir.) Budha böylece günahsız bir hamilelik sonucunda dünyaya gelir. Çünkü ana rahminde değil, değerli

taşlardan yapılmış bir sandıktaydı. Budha, bahçede, bir ağaca tutunan annesinin sağ böğründen olağanüstü bir şekilde doğar.

Cengiz Han'ın atalarından Alan Ko'a geceleyin çadırda yatarken, çadırın bacasından süzülen ay ışığı içinden, etrafa ışık saçan parlak ve sarışın bir adam girer ve kadının karnını okşadıktan sonra, bir köpek şekline bürünerek, ay ışığı huzmesine tırmanarak gider. Alan Ko Kadın'a göre çocuklarının tanrı oldukları aşikârdır. İşte

Cengiz Han da bu tanrısal erkek çocuklardan birinin soyundan gelmektedir.

Tanrısal bir kimlik altında gösterilen bu olağanüstü gebelik ve doğumlar tek tanrılı dinlerde de varlığını sürdürür. Hristiyanlık yalnızca Yahudi geleneklerinin değil aynı zamanda Helenistik-Gnostik inançların da tesiri altında gelişmiştir. Putperest mirasın sayısız biçim ve çeşitlemesi, dışsal olarak Hristiyanlaşmış aynı mitsel-ritüel bütün içine eklemlenmiştir. Tanrıçalara ilişkin bazı mitler ve tapımlar da **“Bakire Meryem”** dinsel folkloruna katılmıştır.

Özellikle kurtarıcı beklentisi içinde olan topluluklarda bakireden doğum büyük önem taşımaktadır. Pagan inançların Hristiyanlıkta devam ettiğini savunan kimiyazarlara göre, “Kurtarıcı Tanrı” ve

“Bakire Anne” anlayışının bulunduğu toplumlarda kurtarıcının, ölümlü bir annenin oğlu olması fikri imkânsızken, gece yarısında bir tanrı tarafından ziyareti içeren semavi bir müjdelenenin gerçekleştiğinin düşünülmesi doğaldı.

Sami toplumunda, tapınak kadınlarının doğurduğu çocuklara, anneleri evli olmadığı için **“bakireden doğma”** denirdi. Zaten Cebail adı **“ilahi koca”** anlamına da gelmekteydi.

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi 40

Meryem üç yaşındayken anne ve babası tarafından Kudüs'e götürerek mabede bırakılır. Meryem burada Kudüs mabedinin hizmetine adanan diğer bakirelerle birlikte büyür. Kur'an-ı Kerim'de, Al-İmran Suresinin 35. ayetinde şu ifade yer alır: "Hani, İmran'ın karısı, Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" demişti."

İsa'nın doğumu da Zerdüştlükteki kurtarıcı Saoşyant'ın doğumuna benzer. Meryem sancılandığında Saoşyant'ın annesi gibi kurumuş bir hurma dalına tutunur. Ağaç,

doğacak peygambere ilişkin ilahi bir işaret olarak Meryem'in üzerine hurma yağdırır. Meryem'in doğumu ve etrafındaki insanların tepkisi Kur'an-ı Kerim'in Meryem Suresinde anlatılır. Her ne kadar Meryem iffetsizlikle suçlansa da bebek İsa dile gelir konuşur ve peygamberliğini ilan eder.

Meryem, İsa'yı bakire olarak dünyaya getirerek hem kurtarıcının hem de tüm inananların annesi olmuştur. 431'deki Efes Konsülü sonrasında Meryem'e **"Theotokos"** (Tanrı annesi) unvanı verilmiştir. Böylece hem Tanrı'yı doğuran hem de Tanrı'nın annesi ilahi bir varlık olarak Meryem kültü gelişim göstermeye başlamıştır. Aslında Meryem kültü, Romalı işçi sınıfının bir ana tanrıça arayışı neticesinde doğmuştur.

Hıristiyan kadınların önünde en güçlü rol, Sumer Tanrıçası İnanna'ya hiç benzemeyen **"Bakire Meryem"** figürüydü. O, bakire bir anneydi!

Kadınların ruhsal hedefi Meryem gibi saf ve dokunulmamış olmaktı. Anneliğin cinsel arzular tarafından gölgelenmemesi gerekiyordu. Cinsel ilişki

sadece kutsal amaç olan doğuma hizmet içindi. Bedeni zevke teslim etmek bir günah olarak kabul ediliyordu. Bu inanca göre

ruhun temiz kalması ancak cinsel perhizle sağlanabilirdi.

Neolitik Dönemden itibaren tanıdığımız Çatalhöyük, Hacılar ve Horoztepe'nin kucağında çocuğuyla tasvir edilen ana tanrıçaları Hitit Döneminde de karşımıza çıkmaktadır. **Başındaki halesi ve kucağındaki çocuğu ile Hitit'in Güneş Tanrıçası Arinna'sı, Hristiyan sanatında kucağında oğlunu tutan Meryem Ana ile ölümsüzleşmiştir.** Öte yandan Batı Anadolu'ya sonradan yerleşen Hristiyanların Aphrodite heykellerinin başlarına birer hale geçirip ve elbise giydirerek onları Meryem Ana'laştırıp binlerce yıllık Anadolu geleneğini sürdürmüşlerdir.

MS 391-92 tarihli imparatorluk kararnameleriyle bütün pagan tapılar yasaklandığında ve tapınakları zorla

yıkıldığında, ilkçağ gizemleri de sessiz sedasız ve aniden ortadan kalktılar. Ancak, ana tanrıça tapımının mitolojik etkileşimleri Meryem Ana figürüyle günümüze kadar varlığını devam ettirdi.

Pek çok tanrıçanın nitelendirildiği **“göklerin kraliçesi”** veya **“cennetin kraliçesi”** sıfatını Katolik kilisesi 1954 yılında Meryem için ilan etmiş ve kimilerine göre, 5. yüzyılın ilk yarısında anlaşılmaz ve sessiz Meryem, bir anda **“cennetin kraliçesi”** oluvermiştir.

Ortaçağın
Hristiyan
dinsel
resimlerinde
ışık
huzmesinin
içinde Kutsal
ruh bir
güvercin
biçiminde
“Bakire
Meryem”i
döllemek üzere
aşağıya
inerken
resmedilmesi
yukarıda

anlatılan diğer mitolojik öyküler ile
paralellik göstermektedir. **Ancak tarih
öncesi toplumda Ana Tanrıça çetin bir
avcı iken, Picasso’nun tablosunda ölen
çocuğunun cansız bedenini tutan ve
sessiz çılgınlık atan bir kurbana
dönüşmüştür.**

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

AMSTRONG,
K., *Mitlerin Kısa
Tarihi*, (Çev.) D.
Şendil, Merkez
Kitapçılık
Yayınları,
İstanbul, 2005.

BELLİ, O.,
*Anadolu
Tanrıçaları*, (Ed.)
Oğuz Ergün,
Promete
Yayınları,
İstanbul, 2001.

BORGEAUD, P.,
*Mother of the
Gods - From
Cybele to the Virgin Mary*, (Trans.) Lysa
Hochroth, The Johns Hopkins
University Press, Baltimore/London,
2004.

CAMPBELL, J., *Batı Mitolojisi, Tanrının
Maskeleri*, (Çev.) K. Emiroğlu, İmge
Kitabevi, Ankara, 1992.

CANER, E., *Kutsal Fahışeden Bakire
Meryem’e -Toprak ve Kadın*, Su
Yayınları, İstanbul, 2004.

GEZGİN, İ., *Sanatın Mitolojisi*, Sel
Yayıncılık, İstanbul, 2008.

ELİADE, M., *Dinsel İnançlar ve
Düşünceler Tarihi: Gotama Budha’dan*

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **43**

Şubat Sayısı - 2019

Hristiyanlığın Doğuşuna, Cilt II, (Çev.) Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009.

- *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammed'den Reform Çağına*, Cilt III, (Çev.) Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

KİTABI MUKADDES, ESKİ VE YENİ AHİT, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2010.

KOCABIYIK, E., *Dolaylı Hayvan: Süfli ve Şerefli Hayvani ve Erotik Şeytani ve Deli*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

KUR'AN-I KERİM MEALİ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

KURT, M., *Tanrıça Kültü ve Hristiyanlık'taki Meryem Figürüne Etkileri*, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Rize, 2010.

MASCETTI, M. D. *İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi*, (Çev.) B. Çorakçı, Doğan Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖGEL, B., *Türk Mitolojisi*, Cilt: I, TTKY, Ankara, 2010.

TEKİN, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

SCHIMMEL, A. *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999

SEVGİLİLER GÜNÜ

14 Şubat bazı ülkelerde “Sevgililer Günü” diye kutlanır, biliyorsunuz..

Bakalım bunun kökeni neredeymiş..

Bu günün geleneği, Romalılar tarafından başı kesilerek idam edilen Valentinus adlı bir ya da birkaç Hristiyan “martir”ine (şehit) kadar geriye gidiyor..

14 Şubat günü, Papa I. Gelasius tarafından 469 yılında Vatikan Kilisesi’nde “Valentin Günü” adıyla bir anma günü olarak kabul edilmiş, fakat 1969’da Kilise takviminden çıkarılmıştır.

Fakat kiliselerde hâlâ “Valentin Günü” adıyla evli çiftlerin kutsandığı ayinler yaygın bir şekilde yapılıyor.

Aziz Valentinus’un (ya da Valentinuslar’ın) ne yaptığına ve neden başı kesilerek idam edildiğine gelince..

Roma İmparatoru II. Claudius’un yasaklamasına rağmen Roma’da Valentinus adlı bir rahip çiftleri kilise ritüeli ile evlendiriyormuş..

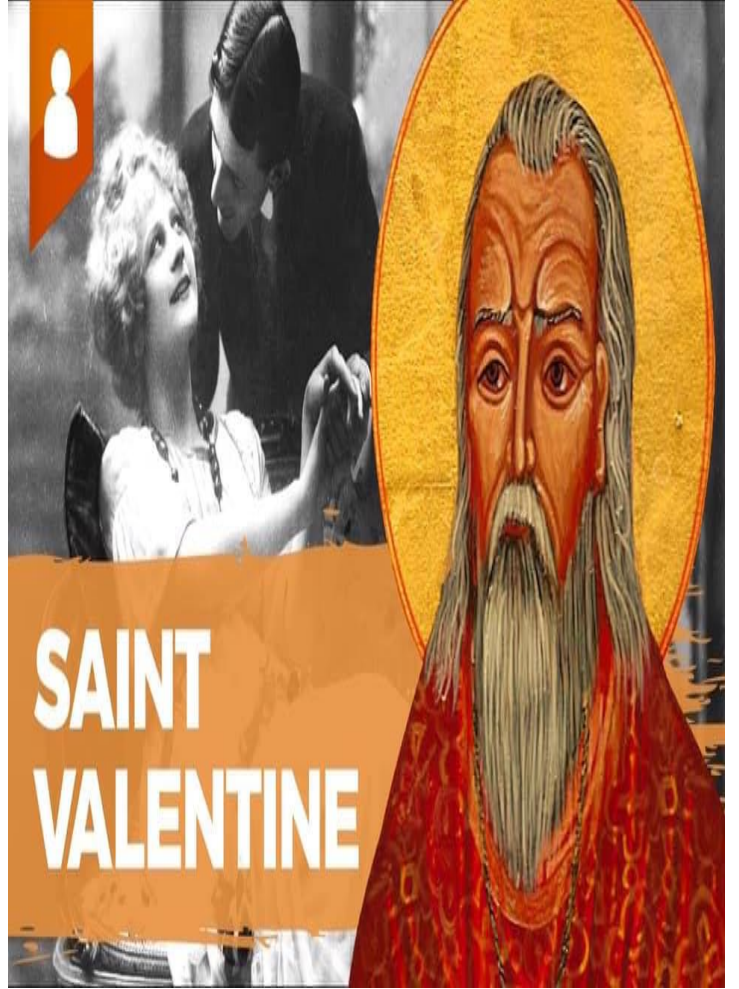
Bunu yaparken çiftlere kendi bahçesinden çiçekler hediye ettiği de söylenir.

İmparatorun yasağına rağmen bunu yaptığı için Claudius’un emriyle, 14 Şubat 269’da başı vurulmuş..

Hikaye böyle..

Sevgililerin gününü kutluyorum.

Bülent İPLİKÇİOĞLU

ŞUBAT AYI ÜZERİNE

Takvim yılıyla doğa yılı arasında bazen birkaç hafta fark olabiliyordu; hasat şenlikleri Roma eş değeri, ekinlerin hala büyümekte olduğu zamana denk düşüyor ve Nisan denilen zamanda hava daha çok Şubat gibi oluyordu. (ki öyleydi).

Gerçek şu ki, Cumhuriyet tarihinde belirli bir tarihin havanın doğru bir göstergesi olduğunu düşünmek her zaman tehlikelidir.

İskenderiye tecrübesinden hareketle Sezar, yanlış düzeltti ve gelecek için dört yılda bir Şubat ayına fazladan bir gün eklenen 365 günlük bir yıl oluşturdu.

Bu Mısır'a yaptığı yaptığı ziyaretin Kleopatra'yla oynaşmalarından çok daha önemli bir sonucuydu.

Mary BEARD// SPQR

Şubat Sayısı - 2019

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **46**

ANTİK

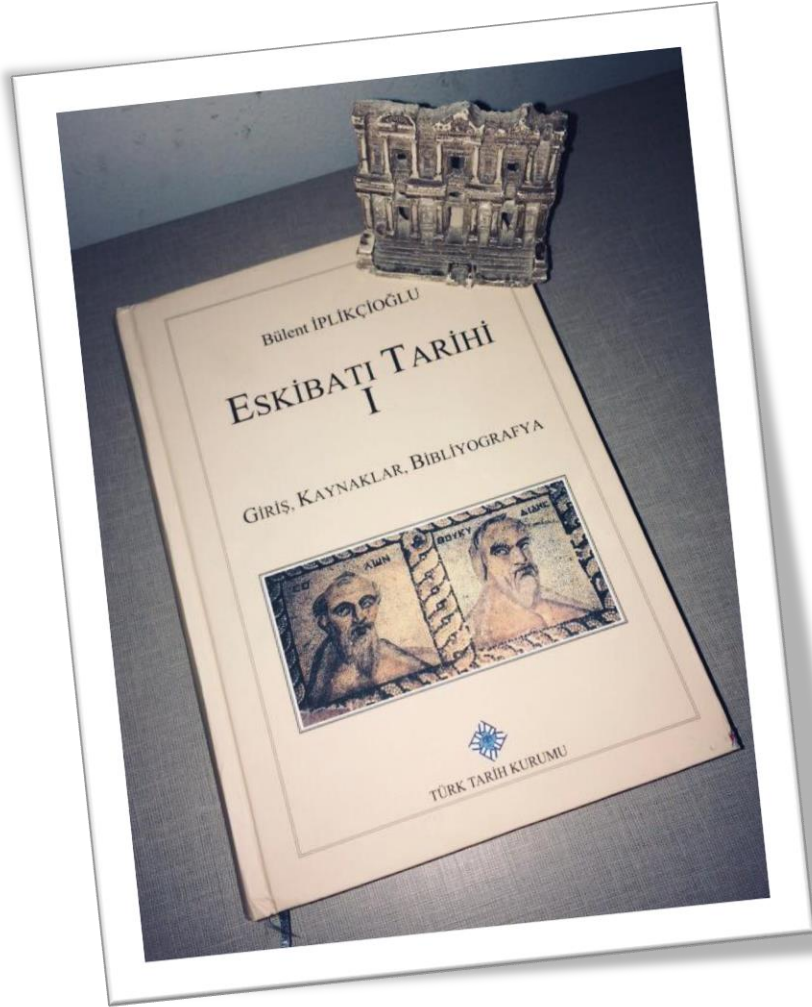
TARİH YAZIMI

Antik tarih yazımının ne zaman başladığı sorusunu yanıtlamak, aynı zamanda antik tarih yazımını belirleyen ölçütleri de ortaya koymak demektir.

Bu ölçütlerin başında ise, şüphesiz, tarihsel bilinç, yani “geçmiş” ve “içinde yaşanılan zamanı” zihinde canlandırabilme, olayları sonuçları ve etkileri ile kavrayabilme ve yorumlayabilme gelmektedir.

Bu anlamda, Hitit Devleti’nin yükselme ve genişlemesini anlatan Hitit krallarının yıllıkları da İbranilerin geçmişine ilişkin Tevrat’ın bazı bölümleri de tarih yazımı içinde sayılabilir.

Fakat bunlardan önemli bir unsurun eksikliği dikkati çekmektedir: İlk kez Miletos’lu’ Hekataios ve özellikle Halikarnassos’lu Heredotos gibi Hellen tarih yazarlarında görülen rasyonel eleştiri, bir başka deyişle konu ya da olayları belirli bir mesafeden görerek kavrayabilme bilinci.

ESKİÇAĞ METODOLOJİSİNE GİRİŞ

Umut ATASEVEN

Yazı Dizisi: 1. Bölüm

Giriş

Tarih; klasik zaman algısının çok daha ötesinde, sentez kabiliyetinin ortaya çıktığı ve kullanım alanlarının epeyce yoğun olduğu bir kavram karmaşasıdır. Çünkü tarih, tarihçinin içinde olduğu ancak net bir tanım yapamadığı bir kavram üzerine bina olunmaktadır.

Mevcut algının tamamen dışında bırakılan, yani böyle olması gerekirken ne yazık ki zaruri hissiyat ve algı metaforları üzerine tezler yapmaya çalışan kişilerin tekelinde sıkışıp kalmaktadır. Tarih nedir? Sorusuna verebilecek en mantıklı cevap yine bir soru üzerinden olmakta ve tarih ne değildir sorusu ortaya çıkmaktadır.

Tarih ne değildir sorusu aslında tanımsal bir bütünlüğü bozuyor gibi görünse de objektif bir yaklaşımın temelini de oluşturmaktadır. Yine adından da anlaşılacağı üzere tarih; milletlerin mekânsal dokular üzerinden meydana getirdikleri akla gelebilecek her türlü olayın yaşanması ve gelecek kuşaklara araştırma sahası bırakılmasıdır. İlk kez tarih kavramının ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmese de; özlemini duyduğu yarınlarla hasret gidermek isteyen insanoğlu, bunun mümkün olamayacağını anladığında ilk kez tarih kavramı ile tanışmış oldu.

Yapısal anlamda bir merkeze oturtulmaya çalışılan ancak tam anlamıyla bir bilimsel forma kavuşturulamayan tarih; zaman ve

mekândan uzak bir şekilde algıların kurbanı olmakta ve bu şekilde süre gelmektedir. Resmi tarih ile algısal tarihin birbirinden uzak oluşu bu formların zamanla amacından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Tarih nedir? Sorusu aslında bir tarihçinin cevap vermekte en çok zorlandığı veya zorlanacağı bir soru olmakla birlikte bu sorunun cevabını da hakkıyla vermek istemektedir. Gerçek bir tarihçinin bu soruya yanıt vermekte zorlanması tarih ilmine olan adanmışlığından ileri gelmektedir.

Tarih nedir sorusuna her toplumun verebileceği bir cevabı olmakla birlikte verilen cevapların birbirinden farklı olacağını da söylemek gerekir. Tarih sahnesinde yolları kesişen toplumların gelecekte de birbirleriyle ilişki içerisine girebileceği ihtimaller dâhilindedir. Siyasi anlamda ömrünü tamamlayan devletler olsa da toplumlar elbette bir şekilde hayatta kalabilmektedir. Hayatta kalan veya tarih sahnesinden çekilen her toplum tarihin birer konusu olmakla birlikte araştırma sahaslarının özveri ile incelenmesi tarihçinin birinci vazifesidir. Bu sahalarda dini, siyasi, kültürel ve ırki durumlara kurban edilmemeli ve tarihsel süreç esasına uygun olarak öğrenilmeli, öğretilmeli; gelecek nesillere yeni araştırma sahasları açılmalıdır. Tarih bilimi evet, bir bilim olarak nitelendirmek mümkün olduğu kadar daha önce de belirttiğimiz üzere bilim formuna oturtulamamaktadır. Bundan dolayıdır ki; birçok tarihçinin düştüğü bu yanılgıda, nedir sorusunun cevabı hep eksik kalmaktadır.

Bu eksikliğin tarihçi tarafından giderilmesi beklense de uygulanan metot ya amacından

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **48**

Şubat Sayısı - 2019

sapmakta ya da amacına ulaşamamaktadır. Böylelikle iddia edilen tarih nedir sorusunun cevabı asırlardır yanıt bulmayı beklemekte ve beklemeye de devam etmektedir. Ortaya konan çalışmalar, özellikle eskiçağ tarihi alanındaki tetkik eserlerin metottan uzak ve rastsal bir değerle yapıldığını ifade etmek gerekir.

Ülkemizde ya da dünyada tarihin tanımı çeşitli yollarla ve ifadelerle yapılıyor olsa da net bir tanım yapabilmek bugünün şartlarında ne yazık ki mümkün olmamaktadır. Bu kadar tehlikeli bir yolda adına tarihçi dediğimiz kişi ve kişilerin ne kadar özveri ve dikkatle çalışma yapmaları gerektiğini de vurgulamak gerekir.

Dönemsel Olarak Tarih

Tarihi hadiselerin birçoğu önemli olayların tarihi ve coğrafyası ile birlikte anılırken birçoğu da olayın adıyla anılmaktadır. Aslında tarihi taksim etmek her ne kadar tarihçinin işini kolaylaştırırsa da bir yandan da meydana gelen tarihten kopukluk hadisesi tarih araştırmaları ve yazımında ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Bölünmüş tarihçilik anlayışının hâkim olduğu son dönemlerde eskiçağ tarihçilerinin araştırma sahaları gittikçe küçülmektedir. Ya araştırma sahalarındaki malzemelerin azlığından ya da eskiçağ tarihçilerinin çok fazla oluşundan dolayı bir alan daralması söz konusudur. Eskiçağ tarihi kendi içinde dönemlere ayrılıyor olsa da onu ayıran tarihçinin öz çalışma sahasına ne kadar hâkim olduğu son derece mühimdir. Eskiçağ Din Tarihi, Eskiçağ Sosyal Tarih, Eskiçağ Ekonomi Tarihi gibi çalışma alanlarıyla sık sık karşılaşılıyor

olmamız yapılan çalışmaların birbirleriyle bağlantılı olarak sanılmasıdır. Oysa Eskiçağ tarihçisi tek bir alana yönelmemeli ve çalışma alanlarının genişletebilmelidir.

Dönemsel ayrışmalar tarih bilimini oldukça zedelemekte ve eksik bilgilerin kuşaklar aracılığıyla iletilmesine neden olmaktadır. Dönemsel olarak tarih araştırmaları bir tarihçinin belki de en son başvurabileceği bir yol olmalıdır. Hellen devri tarihi alanında çalışmalar yapan bir eskiçağ tarihçisinin Eskidoğu ve Eskibatı tarihine tam manasıyla hâkim olması beklenir. Bir alanda uzmanlaşmak ortaya konan eserlerin azlığı ya da çokluğundan değil, niteliksel olarak verim sağlamasından ileri gelir. Kısa sürede bir Hellen tarihi yazılamayacağından geçen sürenin verimli ve etkili bir biçimde kullanılması beklenir. Dönemsel verilerle ana kaynaklardan uzak, tamamen düşünsel bir tarih yazımı yine tarihin hiçbir döneminde kabul görmemiş ve görmemeye de devam edecektir. Eskiçağ tarihçisi sorulan bir soruya benim alanım değil gibi anlamsız cevaplar vermemeli ve eskiçağ dünyasına hâkim olabilmelidir. İlgili alanların müstakil olarak anıldığı ancak yine de tek başına bir anlam ifade etmediği aşikârdır. İlgili alanlardan müteşekkil; Sümeroloji, Hititoloji ve anılan diğer alanlardır. Bu alanlarda kendini yetiştiren tarihçilere eskiçağ tarihçisi denmediği örneğin Sümerolog dendiğini bilmek gerekir. Bu iki ayrımı görebilmek için eskiçağ tarihinin ana hatlarını son derece iyi kestirmek gerekir. Dönemsel olarak ayrıma gidilen alanlarda bir Sümerolog malzemeyi ortaya koyar onu analiz etme kabiliyeti eskiçağ tarihçisinin görevidir. İşte bu noktada yapılan ayırım son derece mühimdir. Daha sonraki bölümlerde

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi **49**

Şubat Sayısı - 2019

Arkeolog ile eskiçağ tarihçisi arasındaki farkı da ortaya koymaya gayret edeceğiz.

Tarihçi Kimliği

Ve Görevleri

Dönemsel tarihçilik anlayışının sadece eskiçağ tarihi alanına özgü bir durum olduğunu söyleyebilmek çok güçtür. Tarihin her alanında ve her döneminde bu durumla sıkça karşılaşmak mümkündür. Son dönemlerde eskiçağ tarihçilerinin sıkça başvurduğu bir yöntem olan ve oldukça ilgi gören bu durumun aslında eskiçağ metodolojisine aykırı olduğunu ifade etmek gerekir. Her tarihi olayın bir nedeni ve bir de sonucunun olduğu bilincine erişmiş olduğu varsayılan bir tarihçinin bahsettiğimiz metodolojiye uygun davranması gereklidir.

Tarihçi kimdir sorusunun yanıtlarından biri de muhakkak ki; neden sonuç arasındaki bağlantıyı en iyi şekilde kurabilme yeteneğine sahip kişidir olacaktır. Bu nedenle aslına uygun bir tarihçi neden sonuç ilişkisine bağlı kalarak ortaya çalışma koymalıdır.

Tarihçi tanımı klasik bir deyim halini almış olsa da altında bir fiiliyatın yattığını söylemek gerekir ki zira kullanılan kavram son derece yanlış bir kavramdır. Tarihçi kelime manasıyla tarih yapan kişi demektir ve bu durum bilimsel tarihe aykırı bir durumu teşkil etmektedir. Tarihyazan kavramı aslına uygun bir kavram olmakla birlikte ortaya çıkan anlam karmaşasının da önüne geçmektedir. Tıpkı; gazetede yazan kişiye gazeteci deniyor olması kadar yanlış bir kavramdır. Gazeteci, gazete satan

anlamına geldiğinden kavramsal olarak kullanılması son derece sakıncalıdır.

Tarihyazan; alanı ne olursa olsun iyi bir muhakeme gücüne sahip olmalı ve ortaya koyduğu tezleri iyi bir şekilde savunabilmelidir. Her toplumda mutlak ki, Tarihyazan vardır ancak anlayış bakımından farklılıklar baş gösterebilir. Bu durum son derece doğaldır ve garipsenmemelidir. Tarihyazan bütün duygularından soyutlanmalı ve hiçbir ihtimale yer vermemelidir. Etnik yapısı ne olursa olsun tarih bilimini bu yolla bir entrika altına almamalıdır. Dini değerlerini, sosyal ve siyasal hiçbir görüşünü yaptığı çalışmalarına yansıtmaması ilk görevidir. Tarih yazımı nesnel, objektif ve tarafsız olmalı okuyucuda tarafgirlik algısı yaratmamalıdır. Akademik çalışmalarıyla gündeme gelen bir Tarihyazan' ın kurgusal tarih anlayışı ile hareket etmesi beklenmediğinden yaptığı bütün çalışmalarında ciddiyeyle davranmalıdır.

Tarihyazan kaynak bakımından güvenilir çalışmaları incelemeli, notlar almalı, gerektiği yerde yazara müdahale etmeli; analiz yapmalı ve analizini çalışmalarında mantık çerçevesi içerisinde savunabilmelidir. Anlık diyalog görüşmelerinden elbette etkilenmeli ancak kaynaksız bilgilere itibar etmemelidir. Bilmeli ki; Tarihyazan, bir insan faktörü içerisinde çalışmalarını yürütmekte ve böylece devam edebilmektedir.

Her ekseriyette Tarihyazan kimliğine bürünmek mevcut tarih anlayışının kimi zaman altında kalabilmektedir. Bir Tarihyazan' ın asıl görevi geçmişte, karanlıkta kalmış soruların cevaplarını uygun bir metotla bulmak ve bu cevapları

okuyucuya aktarmaktır. Tarihçi- yazar tanımı kimi unvanlar olarak karşımıza çıkıyor olması yine metot eksikliğinden ileri gelmektedir. Tarihçi değil, Tarihyazan... Asıl tanımlama yoluna gidildiğinde unvan olarak karşımıza çıkan tarihçi yazar karmaşası da sona ermiş olacaktır. Alışagelmiş bir algı yoluna giden çoğu Tarihyazan aslında bu unvan ile yaptığı çalışmaları ifade etme yoluna gitmektedir ki, bu çok yanlış bir durumdur. Bu noktada bir Tarihyazan' ın görevi sanılanın aksine çok daha fazladır.

Tarihi süreçler içerisinde her daim dününü merak eden insanoğlu; bu merakını geçmişini sorgulamakla gidermeye çalışmıştır. Her ne kadar sorgulamış olsa da tam manasıyla merakını giderebilmesi

Tarih Öğrenimi

mümkün olmamıştır. Dününü araştırıp inceleyen insanoğlu metoduna uygun hareket ettiğinde asıl merakını işte o zaman giderebilmiştir. Ne? Nerede? Ne Zaman? Kim? Neden? Sorularına yanıt arayan ancak tam anlamıyla ulaşamayan insan, öğretilerle, yazıtlarla, dille; söylencelerle asıl ulaşmak istediğine ulaşmıştır. Yazının henüz icat olunmadığı devirlerde bir tarih öğreniminin mümkün olabileceği konusunda net bir vargıya ulaşabilmemiz mümkün olmamaktadır. Bu devirlerde sözlü olarak gelişen tarih öğrenimi zamanla duvar resimlerine de yansımış ufak da olsa dönem ile ilgili bilgiler içermeye başlamıştır. Duvar resimlerine sıkça rastladığımız bu devirlerde insanoğlunun anlatmak istediği çok önemli tarihi hadiseleri birer sahne olarak duvarlara inşa etmiş olmaları, aslında

gelecek kuşaklara bir araştırma sahası bırakmak istediklerinden dolayıdır. Tarihi hadiselerin hafızalarda bıraktığı izleri bir şekilde fiziksel olarak meydana getiren insanoğlu aslında günümüzde birçok alanın da temellerini atmış oldu. Bunlarda bir tanesi ise şüphesiz arkeolojidir. Bu alanları daha sonraki bölümlerde müstakil olarak ele alacağımızdan şimdilik detaylandırmaktan kaçınıyoruz.

Eskiçağlarda meydana gelen tarihi bir hadisesinin incelemesi yapılırken mutlak surette hangi zaman aralığında, hangi coğrafyada ne için kiminle meydana geldiğinin tespitinin iyi yapılması gerekir. Kesin yargılara varılmadan özverili ve ilintili kaynak okumaları yapılarak çalışma yürütülmelidir. Yapılan kazı sonucu elde edilen malzemenin tarihlendirilmesinin uzman ekiplerce yapılması beklenmeli ve dönem tahminleri yine kesin yargılara varılmadan yapılabilir. Arkeolog ile Eskiçağ Tarihyazan' ı arasındaki en ince fark şudur ki; Arkeolog malzemeyi ortaya koyar malzemenin analizi eskiçağ tarih yazanına kalır. Ortak bir çalışma sonucu elde edilen bulguların kayıt altına alınması mutlaka yapılır ve üzerinde gereken çalışmalar yapılır.

Bugün üniversitelerin ilgili bölümlerinde eskiçağ tarihi alanındaki gelişmelerin vahameti açık bir şekilde baş göstermektedir. Hemen hemen her üniversitede tarih bölümü mevcuttur ve eskiçağ tarihi dersleri verilmektedir. Ancak gerek akademisyenlerin mesleğini yeterince iyi ifa edemediklerinden gerekse öğrencilerin ilgilerinin az olmasından ötürü bu alan gereken değeri görmemektedir. Eskiçağ Kaynak Bilgisi derslerinin

olmasına karşın yeteri kadar kaynak tasnifi ve analizi yapılamadığından öğrencilerin metot olarak zayıf kalmaları kaçınılmaz olmaktadır. Eskiçağ tarihi derslerinin yanında verilen kaynak bilgisi dersleri metottan uzak bir anlayışla sürdürüldüğünden öğrencilerin hangi kaynağı nerede bulabilecekleri hep yanıtsız kalmıştır. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde her şeyden evvel eskiçağ metodolojisi verilmesi mutlak surette gereklidir. Bugün birçok öğrenci eskiçağ kaynaklarına Osmanlı arşivlerinden ulaşabileceğini düşünmektedir. Böyle bir toplumsal yaramızın ileride ne gibi sonuçlar doğurabileceğini hatta doğurduğunu görmek çokta zor olmasa gerek.

Üniversitelerin yine ilgili bölümlerinde verilen eskiçağ tarihi dersleri üniversitenin bulunduğu coğrafyadan da doğrudan etkilenmektedir. Örneğin; Elazığ Fırat Üniversitesi Eskiçağ Tarih yazarlarının çalışmaları incelendiğinde

Eskiçağ Kavramı	bölgesel nitelikli eserlerin ortaya konduğunu görmek mümkündür. Bu durum genel bir
------------------------	--

durum olmakla birlikte, elbette istisnai durumlar mevcuttur ancak her yerde aynıdır. Bu nedenle tarih öğrenimi yapan öğrenciler bölgesel çalışmalara maruz kalmakta ve eskiçağ tarihini bütünsel olarak ele alamamaktadır.

Geçmişe ait olan her olgu ve olay eski olarak görülmekte ve çalışma sahalarını sık sık meşgul etmektedir. Eskiçağ kavramı her ne kadar kavram olarak nitelendirilse de

belirli bir dönemi kapsar ve günümüzde bilim dünyasında geniş bir yer tutar. Bölünmüş tarihçilik esasına dayanan bu çağları ayırma girişimi, ilk başlarda Hellen-Roma dönemleri olarak anlaşılrsa da, 1855-1930 yılları arasında bugünkü formatına bürünmüştür. Eskiçağ çalışmaları 19. Yüzyılların ortalarında bir bilimsel veri üzerinden şekillenmeye başlamış ve bu alanda çok sık rastlayacağım bilim insanlarını ortaya çıkarmıştır. Siyasi Eskiçağ devri yazının icadıyla başlayan (M.Ö 3000-2800) döneme rastlar ve coğrafi dokusu Eskidoğu olarak nitelendirilen (Mezopotamya- Mısır- Sumer- Assur) bölgede ilk olarak siyasallaşma ve devletleşme süreçlerini karşılamaktadır. Eskiçağ'ın siyasallaşma süreçleri oldukça ağır ilerlemiş ve mevcut coğrafya üzerinde etkileşim yaşanan ticari alanların ev sahipliğinde meydana gelmiştir. İlk devir anlayışında yer alan Hellen (İskender'in siyasal etkinlik alanları) ile Roma'nın Akdeniz hakimiyeti ile zihinde bırakan izlenimle zuhur etmiştir.

Eskiçağ; dönemsel olarak incelendiğinde coğrafi alanlardan ziyade mevcut iktidarın gücü ve iktidar savaşlarının yaşandığı sahaları da ihtiva etmektedir. Eskiçağ kavramı özellikle klasik algı dışında bir kimliğe bürünmüş ve bu şekilde de süre gelmiştir. Ancak bazı durumlarda ifade edilen ilkçağ kavramı eskiçağ kavramı yerine de kullanıldığı olmuş nitekim birbirlerini karşılayan iki kavram değildir. Bu nedenle ilkçağ kavramı tarihin ilk devirlerini ihtiva etmekte ve eskiçağın yerini tutmamaktadır. Bir eskiçağ tarihçisi bu durumun bilincinde olmalı ve bu şekilde ortaya eserlerini koyabilmelidir. Hellen-Roma- Assur devletleri arasında zuhur eden

mevcut iktidar savaşları eskiçağın sadece siyasi yönüyle incelenmesinden ileri gelmektedir. Bir eskiçağ tarihçisi olayın sadece siyasi değil, sosyal, iktisadi ve askeri yönlerini de çok iyi görebilmelidir. Eskiçağ kavramı birçok eskiçağ tarihçisine göre farklı tanımları yapılmış ve nitekim böyle olmaya da mecbur bırakılmıştır.

Filoloji

Bahsettiğimiz çağlarda ne bir coğrafi sınır ne de siyasi bir sınır çizilemediğinden mevcut iktidarın sadece savaş gücüyle ilgilenilmiştir. Eskiçağ kavramı, tarihçinin işini kolaylaştırmak adına ortaya çıkarılmış bir kavram olmamakla birlikte buna karşın en çok işine yarayan bir kavram ve bölünmüşlük olmuştur. Eskibatı ve Eskidoğru kavramları coğrafi bir kavramdan ziyade o bölgelerde yaşayan halkların zihniyet meselesinden ileri gelmektedir.²⁵ Eskibatı coğrafyası; Akdeniz, Afrika, Hellen ve Roma'nın siyasi alanlarında yaşayan demokratik adımların Eskidoğru coğrafyasında meydana gelmesi epey bir zaman almıştır. Bundan dolayıdır ki; iki eski dünyanın birbirleriyle olan etkileşimi hem çok uzak hem de çok yakın olmuştur.

İki eski dünyanın birbirleriyle olan ilişkileri her ne savaş yoluyla olsa da temelde yatan sebep ekonomiktir ve bu kaçınılmaz bir gerçektir. İki farklı dünyanın yaşadığı coğrafyalar farklı olsa da ihtiyaçları aynı olmaktadır. Ancak her coğrafyada her zaman aynı ve farklı üretim alanlarını bulmak pek de mümkün olmamaktadır. İşte

bundan dolayıdır ki; devletlerarası savaşlar yerini coğrafyalar savaşına bırakmıştır. Kimi vakitlerde hammaddeyi elinde bulunduran ilkel toplum halkları bu hammaddeyi diğer pazarlara sürmeyi hedef edinmiş ancak her daim bu hedefine kendi bildiği yollardan ulaşamamıştır. Farklı coğrafyaların halkları elinde hammadde bulunan halkları tehdit etmekle kendilerini siyaset arenasında bulmuştur. Böylelikle mevcut iktidarın savaş politikası bu yönde gelişmeyi sürdürmüştür. Eskidoğru toplumları hammadde açısından yeterince zengin kaynaklara sahipken Eskibatı toplumları bu kaynakları işlemeyi öğrenmiş ve siyasi iktidarlarını elinde bulundurmaya gayret etmiştir. Eskibatı ile Eskidoğru halkları arasındaki bu klasik değişmezlik kanunları elbette M.S. 7. Yüzyıla kadar sürmüş bugünkü Avrupa'nın siyasi ayağı oluşmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır ki bu iki kavram bugün hala zihinleri meşgul etmeye devam etmektedir.

Eskiçağ Tarihine Yardımcı Bilim Dalları

Bugün her toplumun hemen hemen hepsinde kendine özgü bir dili mevcut ancak alfabe ortak özellikler gösterebilmektedir. Eskiçağ devirlerinde yazının henüz icat olunmadığı dönemlerin en başlarında mağara duvarlarına işlediği sanat eserlerini elbette filoloji içerisine dahil edilmesi en doğru uygulama olabilir. Çünkü ilk devir insanların mevcut sistem üzerinden bir alfabe meydana getirebilmeleri pek de mümkün değildir.

²⁵ Bülent, İPLİKÇİOĞLU; Halk ve İktidar, Eskiçağ Araştırmaları Merkezi, Sesli Makale, 2018.

Buna karşın duvar resimlerine işledikleri motiflerin zihinlerde bırakan ilk izlenim her daim önemlidir. Yazının olmaması demek, o medeniyet hakkında bilgi sahibi olunamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu noktada karşımıza filoloji bilimi araştırmacılara kaynaklık etmektedir ki, bu hususa dikkat eden araştırmacı sayısı da oldukça makul bir seviyededir. Bu durum akademik çalışmaların özellikle tetkik eserlerin eksik ve medeniyetlerin mevcut sistemlerini anlamamıza yol açmaktadır. Filoloji bilimi aslında araştırmacıların ilk uğrak yeri olmalı ve bu doğrultuda ortaya koyabildiği tezlerini savunabilmelidir. Dışa kapalı bir araştırmacı kendi içinde sekteye uğrayabilmekte ve ne yazık ki eksik kaynak bilgisiyle akademik camiayı yakından takip edememektedir. İkinci bir dil elbette önemlidir ancak; mevcut dilin en gereksinim ihtiyacı da karşılanmalıdır. Bir araştırmacı incelemesini yaparken hangi kaynaklardan yararlanıyorsa o dile olabildiğince hakim olması beklenir. Son dönemlerde bazı yayıncıların çeviri yoluyla bizlere kazandırdığı eserler incelendiğinde oldukça sık bir çeviri yöntemiyle karşılaşmaktayız. Bundan dolayıdır ki; kaynaklardan olabildiğince kendi dilinde ve özgün anlamlar çıkararak istifade edilmelidir. Bir araştırmacı hakim olmadığı dildeki kaynakları elbette kullanmak isteyebilir ancak bu durumu düzeltebilecek uzman kişilere başvurmalıdır.

Eskiçağ tarihi özellikle çivi yazısı vb yazı sitillerinden meydana gelen ve adına tablet dediğimiz ana kaynakları olabildiğince kullanmak ister. Yine çeviri yoluyla elimize ulaşan ve nadiren de olsa da ülkemizde ölü dilleri bilen araştırmacıların tetkik eserlerinden bu bilgilere ulaşmak

mümkündür. Veysel Donbaz bu kişilere örnek gösterilebilir ve yeri gelmişken bu alanda çalışma yapan araştırmacıların Sayın Donbaz'dan istifade etmesini tavsiye etmekteyiz.

Araştırmacının inceleme sahası ne olursa olsun veyahut hangi konuyu ele alırsa alsın devrin diline önem vermeli ve değerler biçimini gözden kaçırmamalıdır. Sumerler'i inceleyen bir araştırmacının Sumer tabletlerinden istifade edilmesi beklenirken Sumerce dili hakkında bilgi sahibi olması o derece beklenmektedir. Sumerler'de mabet konusunu araştıran bir araştırmacının yalnızca bu konu üzerinde uzmanlaşması ne yazık ki yeterli görülmemektedir. Sumerlerin mabetleri incelenirken aynı zamanda bu halkın zamanla konuştukları dilleri ve alfabeleri hakkında da bilgi sahibi olunmalıdır.

MART SAYISINDA DEVAM EDECEK...

KİM KİMDİR KÖŞESİ

“Prof. Dr. KORAY KONUK”

Koray Konuk, CNRS'de Doçentlik Profesörü (CR1) olarak görev aldı. Başlıca ilgi alanları, erken dönem paraların yanı sıra, güneybatı Asya'nın bir bölgesi olan Karya'nın tarihi ve arkeolojisidir. Louvain'de Klasik arkeoloji ve Siyaset bilimi bölümlerinde ve Oxford'da doktora derecesini aldıktan sonra Fitzwilliam Müzesi'nde antik sikkelerin küratörü ve Cambridge Üniversitesi

klasikleri fakültesinde davetli bir üniversite hocası olarak atandı. Karia'daki Seramik Körfezi'nde arkeolojik saha araştırmalarına öncülük etti ve şu anda Euromos'taki Fransız misyonuna başkanlık ediyor. Oxford, İstanbul'da ve NYC'deki Amerikan Nümismatik Derneği'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Bir internet platformu başlattı: Şu anki hacmi Karia darplarında olmak üzere Yunan madeni para türlerini kaydetmeyi hedefleyen Historia Numorum Online: <http://hno.humanum.fr/>. Aşağıdaki akademik dergilerin yayın kurulu üyesidir: Anadolu Antiqua (İstanbul), Anadolu (Ankara), Philia (Antalya), Arkeoloji ve Sanat Dergisi (İstanbul); Revue des Etudes Anciennes (Bordo).

Rahmi Serhat KEMER

Arkeolog

MİTOLOJİ-DİN KISKACINDA KALMIŞ OLAN TUFAN OLAYI ÜZERİNE SORULAR/SORUNLAR

Din insan hayatına ne zaman, nasıl girdi bilinmez ancak bilinen tüm tarihi devirler boyunca din insan hayatının merkezinde olmuş, insanların kültürlerini, yaşamlarını doğrudan doğruya etkilemiştir. Öyle ki tarih boyunca din adına yapılmış sayısız savaş uğruna sayısız insan hayatlarını yahut uzuvlarını kaybetmiştir. Çalışmamızda “Nedir bu din?, Dini anlatıların kökeni nedir?, Dine nasıl yaklaşmalıyız?” sorularına cevap aramaya çalışacağız.

Din olgusunun Paleolitik çağlarda ölü gömme ritüellerinin başlaması ile insan hayatına girdiği genel olarak kabul edilir çünkü ölüyü belli kurallara göre gömmek ölümden sonra yaşama dair ipuçları vermektedir. Bilhassa ölü hediyeleri hem günlük yaşamda kullanılan eşyalara dair bilgiler verir hem de o dönem insanların nasıl bir inanışa sahip olduklarına dair çıkarımlarda bulunmamıza fırsat verir.

Din olgusuna dair bilinen ilk yazılı metinler yazıyı bulan Sümerlerden gelmektedir. Sümerlerde hem mabet ekonomisi görülmekte hem de Gılgamış Destanı adı verilen bir metin ile Tanrılar panteonu ve dinleri üzerine birçok soru cevabını bulmaktadır. Gılgamış Sümer kral metinlerine göre tufandan sonra kurulan şehirlerden biri olan Uruk kentinin beşinci kralıdır.²⁶

“...Kiş vuruldu; krallık Eanna’ya taşındı.

Uruk’ta Utu’nun oğlu Mes-kiag-gasher efendi ve kral oldu, 324 yıl hüküm sürdü. Mes-kiag-gasher denize girdi ve dağlardan çıktı.

Enmerkar, Uruk’u kuran Uruk kralı Mes-kiag-gasher’in oğlu, kral oldu ve 420 yıl hüküm sürdü;

Tanrisan Lugalbanda çobandı, 1200 yıl hükmetti;

Tanrisal Dumuzi balıkçıydı(?) -onun kenti Ku’a(ra) (idi)- hükümdarlığı yüzyıl sürdü;

Tanrisal Gılgamış -babası lillû-şeytandı- Kullab’ın efendisi, 126 yıl hüküm sürdü...”²⁷

Sümer metinlerine göre tufan hadisesinden sonra krallık önce Kiş kentine inmiş sonrasında Uruk kentine geçmiştir. Ancak burada sorulması gereken bazı sorular var. Dumuzi ve Lugalbanda Sümer panteonundan tanınan iki tanrıdır yani bu durumda krallar kendilerini Tanrı mı ilan etmiştir? Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki; metinlerin kolofonlarında destanın kendisi “Tanrılar insan gibiyken” ismini taşımaktadır.²⁸ Diğer yandan bir insanın Lugalbanda gibi 1200 yıl boyunca hüküm sürmesi, yaşaması mümkün müdür? Üstelik günümüz şartlarında bile böyle bir uzun yaşam söz konusu bile değilken... Yoksa bu metinler tufanın ardından Sümerlilerin Gılgamış destanının eksikliklerini giderme çabasından mı ibaret?

Konumuza dönecek olursak; Gılgamış Destan metinleri Geç Assur’un entelektüel kralı olan Assurbanipal’in Ninova’da yer alan kütüphanesinde en eksiksiz haliyle ele geçmiştir. Eksik olan kısımları ise Boğazköy gibi merkezlerden ele geçen tabletler ile tamamlanmıştır.

1872 yılında British Museum uzmanlarından George Smith Nippur’dan ele geçmiş olan tabletleri incelerken ilk defa bu tabletlerin tufan hadisesini anlattığını duyurdu. O olaydan önce tufan hadisesi yalnızca Kur’an ve Tevrat’tan biliniyordu ve Gılgamış Destanı her iki kitapta geçen hadiselerin ilk halini oluşturuyordu. Metinlerin bazı farkları Sümer’de tufanı yapan tek bir tanrı değil tanrılar meclisiydi, Kur’an ve Terat’a göre tufandan kurtulan kişi Nuh idi, Sümerliler ise ona Ziusudra

*Cumhuriyet Üniversitesi Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi 2018 yılı mezunu.

²⁶ Kuhrt, 2017; 38.

²⁷ GC-I, 206.

²⁸ Lambert-Millard, 1969; 32.

demişlerdi, Assur metinlerinde ise bu isim Ut-napiştim olarak geçmiştir. Olayların gelimesi ise birbirinin aynısıdır. Tanrının olay kahramanına Tufanı haber verip gemi yapmasını emretmesi, çeşitli hayvan çiftlerinin gemiye alınması, tufan sırasında suların çekilip çekilmediğinin anlaşılması için dışarıya bazı kuş türlerinin salınması ve olay kahramanının sağ kurtulduğu için tanrıya sunular sunması... Diğer bir ilginç konu ise tufan bittikten sonra Sümer’de tufanı yapan Tanrı Enlil başta çok kızmış ancak bilgelik tanrısı onu yatıştırmış ve Ziusudra’ya Dilmun’da sonsuz bir hayat bahşetmişlerdir, Tevrat’ta görülen tek tanrı bu olay üzerine çok pişman olmuştur, Kur’anda geçen tanrı ise insanları kötülüğe meyletmemeleri için uyarmakta, halen düşünüp öğüt almaz mısınız demektedir. Olasılıkla bu metinlerdeki farklılıklar doğrudan mevcut kültür ve çevresel

faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Tevrat ve Kur’anda yer alan tufan metninin özgün olmadığını söylemek mümkündür. Üstelik sadece tufan ile ibaret değildir bu benzerlik; başörtüsü, secde etme, sünnet, kurban, dünyanın yaratılması, insanın yaratılması, Habil ile Kabil hadisesi, İbrahim peygamber ve Eyüb isimli figürlerin başından geçen olaylar gibi bugün inanılan ve uygulanan dini motif ve ritüellerin ardında yine Sümer ve Mısır mitolojisinden izler görmek, tespit etmek mümkündür. Bu durumda varılabilecek iki sonuç vardır;

-Mitolojik anlatılar aktarım yoluyla birbirlerini etkilemişler ve günümüze kadar ulaşmışlardır.

-Gerçekten bu olaylar olmuş ve her yeni anlatıda yeniden ele alınmıştır.

Ancak ikinci seçenekte şöyle bir sorun oluşmaktadır; madem her yeni anlatıda yeniden ele alınan metinler var o halde tek

tanrı/çok tanrı ayrımı nereden çıkıyor? Tanrı kendini anlatmakta yetersiz mi kalmıştır? Bu soruların cevapları için ise herkesin kendi muhakemesini yapması gerekmektedir. Neticede din inanıp inanmamak meselesidir oysa bilim; kanıt, sorgulama, tartışma ister ancak günümüz toplum geleneğinde bu sayılanlar din için ne yazık ki mümkün değildir bunun sebebi ise yine dinin kendisidir. Ancak sonuç olarak şöyle bir yargıya kesinlikle varılabilir;

Geçmişin mitolojik anlatıları günümüzün dinlerini oluşturmaktadır! Yani eski devirlerde yaşamış olan insanlara “putlara tapıyorlar, kafirler” diye yüklenen zümre onların geleneklerini devam ettirdiğini bilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Gontenau, G. 1939. *Epopée de Gilgamesh*. Artisan du Livre, Paris.

Kuhrt, A. 2017. *Eski Çağ’da Yakındoğu* Yaklaşık M.Ö. 3000-330 Cilt I. çev. Dilek Şendil. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; İstanbul.

Lambert, W. G.-Millard, A. R. 1969. *Atrahasis. The Babylonian Story of the Flood*; Oxford.

İÇİNDEKİLER

4-11 BİR ERMENÎ KURT ADAMI:
LYCOPETRUS YA DA KURT PETRUS
(Ermenî Heretizmine Dâir)// **Kutlu Altay**
KOCAOVA

12-17 FENİKELİLER// **Etem DÖNMEZ**

18- 28 ARAMİLER VE KÜLTÜREL
MİRASI// **Bünyamin YILDIZ- UMUT**
ATASEVEN

29 ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI
MERKEZİ ÖNERİYOR

30-33 Hellenistik Dönem’de Din ve
İnançlar// **Birce BALCI**

34-36 KIŞ DÖNÜMÜ// **Etem**
DÖNMEZ

37-44 PAGAN VE TEK TANRILI
DİNLERDE BAKİRE MİTLERİ//
Binnur ÇELEBİ

45 SEVGİLİLER GÜNÜ

46 ŞUBAT AYI ÜZERİNE

47 ANTİK TARİH YAZIMI

48-54 ESKİÇAĞ METODOLOJİSİNE
GİRİŞ // **Umut ATASEVEN** Yazı
Dizisi: 1. Bölüm

55 KİM KİMDİR KÖŞESİ: **KORAY**
KONUK

56-59 MİTOLOJİ-DİN KISKACINDA
KALMIŞ OLAN TUFAN OLAYI
ÜZERİNE SORULAR/SORUNLAR//
Rahmi Serhat KEMER